

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української й іноземної філології та журналістики
Кафедра німецької та романської філології

**ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ДІЄСЛОВА В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ:
ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 09-281-М

Спеціальності: 035.051 Філологія

Освітньо-професійної програми:

Філологія (романські мови та
література (переклад включно),
перша – іспанська)

Питько Світлана Сергіївна

Керівниця: к.філол. н.,

доцентка Ткаченко Л.Л.

Рецензентка: к.педагог. н.,

доцентка Кіщенко Ю.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ДІЄСЛОВА В ІСПАНІСТИЦІ8	
1.1. Підходи до дефініції дієслова та його основні форми.....	8
1.2. Проблема категорії способу дієслова в іспанській мові.....	11
1.3. Категорії особи і числа.....	13
1.4. Категорії часу та виду дієслова	16
1.5. Категорія стану дієслова.....	21
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ДІЄСЛОВА У ДАВНЬОІСПАНСЬКИЙ	
ПЕРІОД 27	
2.1. Парадигма дієслова в класичній латині.....	27
2.1.1. Прості та складні часові форми	28
2.2. Розвиток дієслівних форм у народній латині.....	32
2.3. Еволюція латинських дієвідмін.....	35
2.4. Еволюція дієслова у давньоіспанській мові.....	37
2.5. Еволюція дієслівної системи за часовими формами.....	41
РОЗДІЛ 3. ЕВОЛЮЦІЯ ДІЄСЛОВА В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ У	
XIV-XVIII ст.48	
3.1. Особливості вживання іспанського дієслова у середньоіспанський період.....	48
3.2. Еволюція іспанського дієслова у новоіспанський період.....	57
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
СПИСОК ДОВІДНИКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	71
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	72
ДОДАТКИ	
Додаток А. Періодизація еволюції становлення сучасної іспанської мови.....	75

Додаток Б. Дійсний спосіб (<i>modo indicativo</i>) дієслів <i>ser</i> і <i>haber</i> у давньоіспанській мові.....	76
---	----

ВСТУП

Походження романських мов зазвичай пов'язують з різновидом народної латинської мови (у західній традиції частіше використовують термін «народної» латини). Проблема співвідношення тієї чи іншої мови також має свою досить складну історію.

У сучасному теоретичному мовознавстві мова розглядається як феномен такої людської діяльності, результатом якої є системна реалізація комунікативних потреб суспільства в цілому й певних соціальних груп і професійних колективів та окремих людей за допомогою цілеспрямованого використання всіх компонентів мовної структури. Водночас сама мовна діяльність входить як один із компонентів у більш широкий контекст суспільної культури в нерозривному зв'язку з усіма іншими сферами громадського життя.

Розвиток різних напрямів у сучасній науці про мову відзначається, насамперед, однією головною особливістю, а саме, прагненням охарактеризувати розвиток мови в її цілісності з урахуванням реального функціонування у суспільстві. Функціональна інтерпретація системи мови спрямована на її дослідження у співвідношенні з позамовною дійсністю.

У сучасному романському мовознавстві більш відомі загальні риси формування системи кожної західноєвропейської національної мови, ніж ті деталі їх історичного розвитку на початкових етапах формування національних мов, що привели надалі до системної організації структури цих мов на фонетичному, граматичному й лексичному рівнях.

Актуальність нашого дослідження зумовлена сучасним спрямуванням лінгвістики на пізнання багатогранних взаємовідносин мови та суспільства, на розкриття еволюції мовних змін і розвитку мови, у тому числі через дієслівну систему від народної латини до сучасної іспанської мови. Функціонування народної (романської) мови (романсе)

в епоху створення перших літературних пам'яток іберо-романського мовного ареалу («Пісня про мого Сіда») зумовлює потребу всебічного аналізу її становлення та закономірностей розвитку.

Для граматичної системи давньоіспанської мови була характерна нестійкість граматичних форм, а також існування різних перифраз, використовуваних замість простих дієслівних часів, які наразі не використовуються й витіснені новими.

Дієслово – повнозначна частина мови, що означає дію як процес і виражає це значення за допомогою граматичних категорій виду, стану способу й часу й особи, а також в окремих формах роду й числа.

Процесуальність властива всім дієсловам, незалежно від їх лексичного значення. Дієслово як процес виражає динамічну змінну ознаку дії й стану протягом їх тривання, чим відрізняється від прикметника й прислівника, які передають статичну ознаку.

Змінна дієслівна ознака є однією з основних рис речення і в граматиці має назву предикативність. Вона виражається в часі й способі або тільки в способі.

Дієслово на відміну від прикметника чи іменника називає дію або стан як змінну ознаку, як процес, що триває в часі.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є дієслово в сучасній іспанській мові, а **предметом** дослідження – еволюція граматичних категорій дієслова.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Випускна роботу виконано в межах науково-дослідної теми кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету «Комунікативний, структурно-семантичний та дискурсивний аспекти дослідження мовно-мовленнєвих одиниць сучасної німецької та романських мов».

Мета кваліфікаційної роботи – на основі аналізу науково-методичної літератури з цієї теми детально вивчити та дослідити розвиток

та становлення іспанської дієслівної системи, а також обґрунтувати отримані результати прикладами з «Пісні про мого Сіда» у порівнянні з сучасною іспанською мовою.

Досягнення цієї мети передбачає виконання певних **завдань**:

- проаналізувати поняття дієслова в іспанській мові;
- охарактеризувати граматичні категорії дієслова;
- охарактеризувати особливості мовної ситуації в контексті взаємовідношення долітературної та донаціональної іспанської мови;
- дослідити розвиток та становлення дієслівної системи в іспанській мові;
- визначити особливості вживання дієслівних форм у давньоіспанській мові у порівнянні з сучасною іспанською мовою.

Методи дослідження. У магістерській роботі було використано комплекс методів: історично-порівняльний – для виявлення еволюції дієслівної системи; методи лінгвістичного спостереження й опису, які застосовуються з метою пояснення особливостей структури, семантики та функціонування граматичних одиниць з різною внутрішньою формою; контекстуальний аналіз, який дозволив виявити реальні риси вживання мовних одиниць; метод семантичної інтерпретації мовних одиниць, необхідність якого зумовлена впливом позамовних чинників на формування системи мови.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в тому, що дослідження еволюції граматичних категорій дієслова саме в зазначений період часу дає можливість найбільш яскраво виявити кількісні і якісні зміни в дієслівній системі іспанської мови, різноманіття й динаміку розвитку співіснуючих і конкуруючих між собою форм, зародження нових граматичних явищ у системі мови, яка розвивається.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що в ній здійснюється комплексне системне дослідження та визначається

класифікація образів, які лежать в основі утворення іспанської мови, а також показано тісний взаємозв'язок мови та національної літератури.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в можливості застосування її основних положень та висновків у курсах загального мовознавства при аналізі актуальних проблем семасіології, у курсах лексикології та стилістики іспанської мови, країнознавства, теорії та практики перекладу, у спецкурсах, присвячених проблемам мовної еволюції, когнітивної лінгвістики, у практиці викладання іспанської мови, а також при написанні студентських наукових робіт.

Апробація результатів роботи здійснювалась на засіданнях кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету. Результати випускної роботи відображено у науковій статті

«Функціональна характеристика граматичної категорії дієслова в сучасній іспанській мові» яку надруковано у збірнику наукових праць студентів ХДУ «Магістерські студії» Вип. 20. Херсон ХДУ, 2020. С. 162-165.

Методологічною основою дослідження слугували праці Рамона Менендеса Підаля, Федеріко Ханссена, Рафаеля Кано Агілара, Н. М. Корбозерової, В. С. Данилич, О. К. Васильєвої-Шведе, Є. В. Литвиненко, М.П. Кочергана, В.П. Григорьєва, та ін Джерелом ілюстративного матеріалу послугувала перша літературна пам'ятка іспанської мови «*Cantar de Mio Cid*».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 67 найменувань та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ДІЄСЛОВА В ІСПАНІСТИЦІ

1.1. Підходи до дефініції дієслова та його основні форми

Дієслово – одна з головних частин іспанської мови, деякими іспанськими граматисти визначається як основна вісь (*eje fundamental*) не тільки дієслівного ядра речення або дієслівної синтагми, але всієї граматичної системи іспанської мови. Дієслово називає дію або стан предмета як процес і відповідає на питання що робити? що зробити?

На відміну від прикметника чи іменника дієслово, називає дію або стан як змінну ознаку, як процес, що триває в часі.

Найхарактерніші риси морфології іспанської мови знаходять своє вираження саме в дієслові. О. Потєбня вважав дієслово однією з найбільш абстрактних, найбільш конструктивних і прогресуючих категорій мови, позначаючи дію, процес, дієслово виділяється з синкретизму первісного слова вже після іменника й прикметника і, пройшовши через стадію дієприкметників та інфінітива, форми, проміжної між іменником і дієсловом, обростає категоріями особи, виду, часу, способу і стану [3, с. 120].

Визначення дієслова як частини мови, що виражає дію або стан як процес і т.п., може вважатися загальноприйнятим і повторюється з невеликими змінами і в іспанських граматиках. Бельо критикує традиційне визначення дієслова (як виразника дії, стану і т.д.), вважаючи його «простим перерахуванням різновидів дієслова за його (лексичним) значенням, тоді як визначення повинно виявляти спільну рису всіх дієслів, а також те, що відрізняє його від інших класів слів; без цього визначення не вийде» [3, с. 121].

Більша частина іспанських граматик дотримується в основному визначення дієслова, даного Граматикою Іспанської академії, а саме: «Дієслово – єдиний клас слів в іспанській мові зі зміною в часі, виді та способі» (*El verbo es la única clase de palabras en español con flexión de tiempo, aspecto y modo*)[60, с. 50].

Так, наприклад, Кріадо де Валь пише: «Дієслово являє собою процес, а під процесом слід розуміти дії, стану і явища як нашого розуму, так і живих істот, сил природи, які нас оточують». Роблес Дега визначає дієслово як знаменне слово, що позначає щось за допомогою дії або сприйняття дії (пасивно), тобто як би в русі. У Переса Ріохи знаходимо: «Дієслово (від лат. Слова *verbum* – слово) вказує переважно (із зазначенням, головним чином, часу і особи) процес або явище, виражене як дія (*acción*), обставина (*suceso*) і стан (*estado*)» [3, с. 121].

Амадо Алонсо і П. Енрікес Уренья, на основі ідей А. Пфендера про логічні поняття та їх відношення до дійсності, визначають дієслова як «такі форми мови, за допомогою яких реальність (дійсність) мислиться нами як поведінка підмета (суб'єкта)» й далі: «Роль дієслова в реченні – бути ядром присудка, оскільки до нього прямо або опосередковано належать усі додатки» [3, с. 122].

Сам Бельо, керуючись функціональним або синтаксичним критерієм (тобто виконуючи розподіл слів по класах відповідно до їх ролі в реченні), дає наступне визначення дієслова: «Дієслово – це слово, яке позначає присудок (в термінології Бельо «*atributo*») речення, вказуючи при цьому число й особу підмета й час самого присудка» [3, с. 122].

Таким чином, основною категоріальною ознакою дієслова як частини мови є його семасіологічна властивість передавати значення дії, процесуальності; з морфологічного погляду дієслово відноситься до змінюваних частин мови і характеризується наступними граматичними категоріями: особи і числа, часу, способу, стану та виду; з синтаксичного

погляду дієслово відноситься до самостійних частин мови, але може відноситись і до службових (як допоміжне або напівдопоміжне дієслово).

Дієслово в сучасній іспанській мові являє собою складну систему численних форм, більш розвинену ніж в іменника.

Ці форми характеризують дію дієслова з точки зору його ставлення до дійсності (спосіб), способу його перебігу (вид), ставлення до моменту мовлення (час), до суб'єкта дії (стан), до суб'єкта промови (особа) або визначають суб'єкт дії з боку категорії числа, а в деяких випадках і з боку категорії роду.

Форми дієслова поділяються на 2 основних розряди:

1. Відмінювані особові форми зі складною, але чіткою морфемною структурою. Для цих власне дієслівних форм характерні всі дієслівні категорії: особи і числа, способу, часу, стану і виду. Наприклад: *tomo, tomas, toma, tomamos, tomáis, toman* і т.д.

2. Невідмінювані самостійно, неособові, дієслівно-іменні форми дієслова: інфінітив (*Infinitivo*), дієприкметник (*Participio*), герундій (*Gerundio*), наприклад: *tomar, tomado, tomando*. Ці форми позбавлені категорій особи, часу і способу, але можуть мати категорії стану і виду (а дієприкметник – числа і роду), також зберігати синтаксичне керування дієслова.

Деякі граматисти (Бельо та ін.) виключають неособові форми з «дієслова» на тій підставі, що вони володіють іменними властивостями (інфінітив – іменника, дієприкметник – прикметника і герундій – прислівника) [3, с. 124].

Однак, тісний зв'язок неособових форм з особовими, їх роль у видо-часовій системі дієслова, яка поповнюється новими аналітичними формами, що утворюються на базі неособових форм дієслова, зростання дієслівних властивостей герундія, особливо в іспанській мові Латинської Америки, роблять доцільним розглядати на даний момент

«неособові форми» як один з розрядів дієслова, що займає проміжне положення між дієсловом та іменником.

Дослідження взаємини дієслова та іменника в граматичній системі мови надзвичайно важливе для з'ясування закономірностей розвитку його граматичного ладу; воно особливо яскраво проявляється в неособових формах дієслова (або вербоїдах) – інфінітиві, дієприкметнику та герундії, в основі яких лежить суперечлива взаємодія дієслівних та іменних властивостей.

Отже, дієслово – це самостійна частина мови, що позначає процес і виражає це значення в категоріях виду, стану, способу, часу і особи (у формах минулого часу і умовного способу).

Значення процесу притаманне всім дієсловам, незалежно від їх лексичного значення. Дієслово розглядається як процес (процесуальна ознака) і дія (бігти, рити, вантажити), і стан (лежати, спати, страждати), і відношення (мати, переважати, належати).

1.2. Проблема категорії способу дієслова в іспанській мові

Морфологічна категорія способу дієслів – це система протиставлених один одному ряду форм. Способом виражається відношення дії до реальності і мовця до висловлюваного. Вчення про спосіб пов'язано з греко-латинською традицією. Звідки й походить термін «спосіб» (грецьке *enklisis*, латинське *inclination*). Замість способу раніше пропонувались терміни «виклад» або «образ» (*modus*). У латинській граматиці це значення чіткіше було визначено терміном *modus* (або *modus agentis* «спосіб дії») Звідси й іспанське «*modo*» [3, с. 155].

Існують як граматичні, так і лексичні способи вираження модальності; граматична модальність в іспанській мові передається морфологічно особливими формами способу дієслова, у тому числі й граматизованими (аналітичними) конструкціями з допоміжного дієслова

та інфінітива; лексична ж модальність виражається шляхом вживання різних модальних часток, слів і словосполучень (*tal vez* – може бути, *quizá* – може бути, *acaso* – можливо і т.п.).

У сучасній іспанській мові слід розрізняти такі способи: індикатив (*Indicativo*), субхунтив (*Subjuntivo*), імператив (*Imperativo*) і кондіціональ (або потенціаль) (*Conditional* або *Potencial*).

Дійсний спосіб (*Indicativo*) як спосіб реальності протиставляється умовному способу (*Subjuntivo*) як способу нереальності. Наказовий спосіб певною мірою є додатком субхунтиво, а кондіціональ, якщо все ж вважати його способом, займає проміжне положення між індикативом і субхунтивом.

Одне з найбільш спірних питань, пов'язаних з граматичною категорією способу й проблемою модальності, слід визнати питання про кондіціональ, так званий умовний спосіб (*Condicional*) в іспанській мові.

Condicional в іспанській мові – це не справжній спосіб, а одне з часів індикатива, яке слід було б назвати гіпотетичним майбутнім (*futuro hipotético*).

Основне його значення – майбутня дія щодо минулого. *Condicional* має також значення, які зближують його з субхунтивом, наприклад, у його вживанні в умовних реченнях.

Питання про категорії способу в іспанській мові – одне з актуальних питань вивчення його граматичної будови – потребує подальшої поглибленої розробки, у результаті якої, можливо, підсистема способів в іспанській дійсно зведеться до бінарної опозиції «субхунтив» (*Subjuntivo*) – «несубхунтиво» (*No-Subjuntivo*), оскільки все менше стає граматистів, які, розділяючи точку зору Іспанської Королівської Академії, визнають наявність невизначеного способу в іспанській (*Modo Indicativo*) [3, с. 155].

Думка ж про те, що *Condicional (Potencial)* не є способом в іспанській, можна вважати майже загальноприйнятою, а питання про

Imperativo, мабуть, може бути вирішене у двох напрямках: 1) шляхом зарахування його до групи *Subjuntivo*, форми якого служать для вираження запереченого наказу, непрямого й нерідко неправомірно об'єднуються деякими граматистами в одну загальну парадигму і 2) шляхом виділення його як особливої форми, що має специфічний характер у порівнянні з формами як дійсного, так і умовного способів: обмеженість числа форм, залучення для виконання своїх функцій форм умовного способу, повна відсутність часового значення, обмеженість вживання самостійним спонукальним реченням та іншими рисами (інтонацією та ін.), які зближують його з вигуками.

1.3. Категорії особи і числа

Категорія особи в дієслові тісно пов'язана з категорією особи в класі займенників: у системі дієслів стільки ж осіб, скільки особових займенників [4, с. 107]. В іспанській мові роль особових займенників як показників особи при дієслові досить незначна в порівнянні, наприклад, з французькою мовою. Та обставина, що флексія іспанського дієслова в більшості випадків має чітко вираженні формальні показники особи і числа, робить вживання особових займенників при іспанському дієслові необов'язковим (за винятком деяких дієслівних форм, що мають однакові флексії 1-ї та 3-ї особи однини: *amaba, amaría, amara, amase* та ін). Найчастіше іспанські особові займенники, будучи вільними від граматичних навантажень, використовуються для логічного (емфатичного) виділення особи, що здійснює ту чи іншу дію.

Звичайна кореляція:

1. хто говорить, автор мови – *yo* (1 особа);
2. протиставляється слухачу, співрозмовнику – *tú* (2 особа);
3. протиставляється й комусь або чомусь третьому – (3 особа) (*él, ella, ello*).

В іспанській мові ускладнюється підключенням до 3 особи форми звернення *usted (ustedes)*, у результаті чого форми 3 особи, відмінні в граматичному відношенні від форм 1 і 2 особи, виявилися неоднорідними за складом: форми 3 особи – *él, ella, ello* розрізняються за родами, а форма звернення *usted* не має форм роду й подібна в цьому відношенні з *yo, tú*.

При властивому іспанській мові, як й іншим романським мовам, синкретичному вираженні граматичних категорії, флексія завжди висловлює дві граматичні категорії – особи і числа: 1 особа однини – 1 форма -o (*Presente de Indic.*), - 0 (нульова) – (Інші форми, крім *Pretérito simple*); 2 особа однини – 2 ф. -is, -0 (*Imperativo*); 3 особа однини – 3 ф. -0 (Усі форми, крім *Pretérito simple*); 1 особа множини – 4 ф. -mos; 2 особа множини – 5 ф. -Is, -d (*Imperativo*) і 3 особа множини – 6 ф. -п.

Що стосується *Pretérito simple*, то для нього характерні особливі варіанти флексій: 1 ф. -é, -í; 2 ф. -ste; 3 ф. -ó; 4 ф. -mos; 5 ф. -steis і 6 ф. -ron. Найбільш стабільними показниками особи і числа є -mos (в 4-й формі для 1 особи множини) і -п (в 6-й формі для 3 особи множини), які проходять по всій системі в різних варіантах флексій, у всіх дієслівних модально-видо-часових парадигмах, у тому числі і в *Pretérito simple*; показник -s (у 2-й формі для 2 особи однини) також проходить через всю систему, крім *Pretérito simple*. Стабільність -s підтверджується появою його і в *Pretérito simple* у діалектних формах іспанської мови: *tú tomastes* замість *tú tomaste*, і т. д. У 5-й формі (2 особа множини) основний варіант -is входить як частина у варіант -steis.

Необхідне співвідношення між дієслівною формою і категорією особи не завжди зберігається. Наприклад, іноді третя особа вживається в значенні першої, коли мовець вживає дієслово у третій особі. *Vd. (Usted)* за змістом означає другу особу, незважаючи на свою форму третьої особи й т.д. Множина не виражає відношення одного до кількох. 3 особа має ряд відмінностей від 1 і 2, наприклад: вона може відноситись до речей, таким чином термін «особа» стає умовним. 3 особа може іноді вживатися

замість першої або другої, але не навпаки. Брендаль правильно відзначає, що мова йде скоріше про збігання, ніж про справжніх осіб.

Система безособових форм дієслова є одним зі стрижневих елементів граматичної будови іспанської мови. Вона слугує постійним джерелом поповнення видо-часової системи іспанського дієслова новими аналітичними формами, що утворюються з дієприкметником, герундієм та інфінітивом. Усі синтаксичні функції як головних, так і другорядних членів речення охоплені безособовими формами дієслова [3, с. 338].

Безособові (дієслівно-іменні) форми іспанської мови не багаточисельні у порівнянні з латинськими: відсутній дієприкметник теперішнього часу (*Participium praesentis activi*), дієприкметник майбутнього часу активного стану (*Participium futuri activi* на *-urus, -a, -um*) і дієприкметник майбутнього часу пасивного стану (*Participium futuri passivi* на *-ndus*); не зберігся і супін, який з I ст. н.е. був замінений інфінітивом.

Система іспанських безособових форм позбавлена протиставлення у часі (має тільки один дієприкметник, а складні форми герундія та інфінітива виражають лише відносне тимчасове значення) але володіє опозиціями за характером дії: герундію, що виражає дію в його розвитку, властива категорія виду імперфективного, тривалого (*amando*), а дієприкметнику, що виражає закінчену дію – категорія виду перфективного, доконаного (*amado*), інфінітив має слабше видове забарвлення, пов'язане з лексичним значенням дієслова.

Інфінітив, дієприкметник і герундій об'єднуються в іспанській граматиці під самими різними назвами: *formas nominales, derivados verbales, verboides verbids, formas no personales del verbo, formas impersonales*, нарівні з *formas nominales, formas auxiliares del verbo*.

Інфінітив, дієприкметник і герундій – дієслівно-іменні форми, які, разом з властивостями дієслова, мають і властивості імені (інфінітив – іменника, дієприкметник – прикметника, герундій – прислівника).

Основна специфіка їх дієслівності полягає в тому, що вони, вважаючись формами дієслова, позбавлені категорії особи і є, таким чином, безособовими формами дієслова [3, с. 338].

Не містячи в собі вираження особи, безособові форми можуть лише за допомогою службового (допоміжного) дієслова утворювати особові складні дієслівні форми, що вживаються у функції простого дієслівного присудка (*Pedro está leyendo*) або з різними службовими дієсловами брати участь в утворенні відповідних лексико-синтаксичних описових конструкцій (дієслівних перифраз), що можуть вживатися у функції складеного дієслівного присудка (*No puedo decirte la verdad*).

Якщо інфінітив, дієприкметник або герундій приєднуються до свого власного «підмета» безпосередньо, то вони не беруть участь у виконанні функції присудка, хоча й служать для вираження логічного предиката й утворюють зі своїм «підметом» не окреме речення, незважаючи на те, що виражають закінчену думку, а особливий незалежний або самостійний оборот (так звану абсолютну конструкцію – *cláusula absoluta*), який виступає в якості відокремленого «члена», більшою частиною – у функції обставини простого речення.

1.4. Категорії часу та виду дієслова

Граматична категорія часу – одна з основних категорій іспанського дієслова – служить для вираження передування, одночасності й послідовності дії щодо моменту мовлення, який може бути віднесений до плану теперішнього, минулого і майбутнього. В індоєвропейському дієслові переважав вид. У сучасних західних мовах дієслово в першу чергу висловлює час, але не цілком відмовляється від виду. В іспанській мові, як і в англійській, є граматична категорія виду, яка знаходить своє вираження у видо-часових формах, що становлять частину всієї видо-часової системи іспанського дієслова. В іспанській є різні типи минулих

(*Pretérito simple, Pretérito compuesto* або *Presente perfecto, Imperfecto*), два передминулих (*Pluscuamperfecto* і *Pretérito anterior*) і післяминулих (*Condicional*), майбутній (*Futuro*) і передмайбутній, у якості якого може виступати *Presente*; теперішній представлено *Presente de Indicativo* і *de Subjuntivo* і частково *Presente perfecto*, яке може позначати дію в минулому, яка закінчилась в теперішньому. Теперішній не обов'язково відноситься до даного моменту, а може охоплювати набагато більше часового простору. Теперішній протистоїть з одного боку майбутньому, з іншого – минулому [3, с. 338].

Зазвичай розрізняють *el Presente actual* і *el Presente habitual*, що виражають дію протягом теперішнього часу, яке не збігається з моментом мовлення, а лише перетинається з ним. Подібна актуальність може мати настільки загальний характер, що вона захоплює і минуле, коли мова йде про дію, що завжди здійснювалося: – *Tengo vino ... – dijo ella, con timidez.*

Теперішній простий може протиставлятися минулому або майбутньому. *El Presente general* близький до простого теперішнього (*Presente habitual*), воно має як би позачасовий характер, менш диференційовано в порівнянні з минулим і майбутнім, можна сказати більш нейтрально щодо часу. Він слугує для вираження загальновідомих понять, законів природи і т.п.

Історичне теперішнє (*el Presente histórico*) вживається для більшої жвавості розповіді при описі минулих подій, коли хочуть їх актуалізувати; теперішній натомість майбутнього (*el Presente pro futuro*) вживається часто з дієсловами руху: *salimos mañana ...*, а також з граничними дієсловами, що виражають дії як би в майбутньому, хоча мова про них йде в сьогоденні: *Soy un hombre. – ¡Un miserable! Acabemos: yo te niego a mi hija, yo te la niego. – ¡Pues yo la tomaré! No tomo más que lo que es mío* (B. Pérez Galdós) [3, с. 140]. Іноді при цьому вживанні теперішнього натомість майбутнього з'являється у дії додатковий модальний відтінок рішучості або впевненості. Форма теперішнього часу

для вираження дії в майбутньому вживається й в протазисі умовних пропозицій 1-го типу: *Si va, le daré una tarjeta con mi dirección y podremos ir los dos juntos, o con nuestras señoras ... (J. Goytisolo)* [3, с. 141].

Минуле має найбільш різноманітні тимчасові та видові відтінки. В іспанській видо-часовій системі розрізняються часові форми абсолютні та відносні; перші служать для вираження дії самого по собі, незалежного, а другі – для вираження його в ставленні до іншої дії або моменту часу. Складне минуле (*Pretérito compuesto* або *Presente perfecto*) і просте (*Pretérito simple*) по суті своїй абсолютні, а передминуле (*Pluscuamperfecto* і *Pretérito anterior*) в основному відносні. *Imperfecto* переважно відносно. Але й так звані абсолютні часові форми можуть вживатися у відносній функції, наприклад: *No bien se sosegó, principió a desnudarse con una celeridad febril (P. A. de Alarcón)* [3, с. 144]. Між значеннями тимчасових форм минулого (імперфект, що минув просте і складне) існує видова відмінність. Що стосується відмінності більшої чи меншої давності дії, то між значеннями імперфекту і простого минулого такої відмінності немає, та імперфект лише має більш відносний характер, ніж просте минуле. Але між цими часами й складним минулим може існувати відмінність за часом.

Слід мати на увазі, що в значенні складного минулого є подвійність: з одного боку, вираз дії, закінченого в минулому й пов'язаного з цим, з іншого боку, результат цієї дії.

Як відомо, в іспанській, як і в інших романських мовах, форми футуро й кондіціонала є результатом злиття двох елементів: інфінітива й допоміжного дієслова, здебільшого походить від лат. *habere* у формі теперішнього й минулого часу відповідно.

В іспанській мові крім форми простого абсолютного майбутнього індикатива (*Futuro simple*) є й складна форма (*Futuro compuesto*) відносного майбутнього. У формі складного майбутнього виражається

вірогідність у минулому. *Futuro compuesto* (або *anterior*) слугує для вираження дії, що передує іншій дії або моменту часу в майбутньому.

Форми майбутнього часу умовного способу фактично у сучасній іспанській мові не вживаються. Крім вираження майбутньої дії *Futuro* може виражати дію з різними модальними відтінками, іноді що заглушають основне значення дії, яке не здійснилося (у минулому), не здійснюється (у теперішньому), але здійснення якого очікується у майбутньому.

Дії, які мають відбутися, можуть бути виражені не *Futuro* і т.п., а *Presente*, тобто формою теперішнього часу, не кажучи вже про вживання, що має граматичний, а не стилістичний характер, форми *Presente* після *si* у протазисі умовного речення.

Дуже розвинена в іспанській мові модально-видо-часова система дієслова охоплює велику кількість форм – до 212 для кожного дієслова, за умови, якщо вважати всі прості дієслівні форми індикатива і субхунтива, усі складні (перфективні) форми, утворені допоміжним дієсловом *haber* з дієприкметником, і все, як прості так і складні видові форми, утворені допоміжним дієсловом *estar* і герундієм відмінюваного дієслова [3, с. 155].

Число форм для кожного дієслова можна вираховувати по-різному: об'єднуючи відмінювані (або особисті) форми з невідмінювані (безособові) або розглядаючи їх окремо; враховуючи всі тимчасові дієслівні форми дієслівної системи, у тому числі й ті, які вийшли з ужитку в нормі сучасної мови *Futuro de Subjuntivo* і *Pretérito anterior* або виключаючи їх.

Таким чином, за підрахунками У. Булла в іспанську мову входять 19 форм, включаючи модальні варіанти. З цих форм тільки чотири мають частоту вживання понад 10% від усіх випадків, але й вони дуже різні за вживаністю, по відношенню один до одного. За підрахунками Булла частіше всіх інших дієслівних форм вживається *Presente de Indicativo*

(34,4%), *Infinitivo* (19,6%), *Pretérito (simple)* (14,3%) і *Imperfecto* (11, 3%). Тобто 80% випадків вживання займають форма теперішнього часу індикатива, інфінітив, простий минулий і імперфект. Наступні форми мають частотність не більше 0,4%: *Pluscuamperfecto de Subjuntivo*, *Infinitivo compuesto*, *Presente Perfecto de Subjuntivo*, *Futuro Perfecto (compuesto) de Indicativo*, *Futuro de Subjuntivo*, *Condicional Compuesto*, *Pluscuamperfecto*. У. Булл відзначає також, що спостерігається тенденція складні форми замінювати простими: *Futuro Simple* замість *Futuro Compuesto*, *Condicional Simple* натомість *Condicional Compuesto* і т.д [3, с. 154].

Граматична категорія виду – одна з найважливіших ознак дієслова. Вона виражає відношення дії до її внутрішньої межі. Граматична категорія виду не має єдиного загальноприйнятого визначення. Широке поширення категорії виду в різних мовах поєднується з її значною різноманітністю не тільки у формальному, але й у функціонально-семантичному відношенні. По-різному виражені категорії (в різних мовах) можуть бути об'єднані у понятті виду за наявності загальної функціонально-семантичної ознаки. При цьому дуже важливою ознакою сучасного поняття про вид є наявність граматичного протиставлення, який має «парадигматичний» характер, що охоплює всю або майже всю дієслівну лексику й проявляється в рамках одного лексичного значення.

Оскільки в плані зовнішнього вираження, тобто морфологічних показників, між категоріями «виду» в різних мовах не спостерігається подібності, то для визначення будь-якої категорії тієї чи іншої мови видом (як і для визначення будь-якої категорії часом, станом і т.д.) не має вирішального значення, якими формальними засобами вона виражена.

Досліджуючи становлення граматичної категорії виду в іспанській мові, необхідно простежити, як з предикативного поєднання дієслів руху та стану в якості присудка, що супроводжується обставиною (у формі

герундія) і виражає другорядну дію, поступово формуються описові конструкції (дієслівні перифрази), і як з однієї з них в результаті тривалого історичного процесу складається аналітична дієслівна форма з граматичним значенням виду.

Система іспанського дієслова склалася в результаті тривалого процесу розвитку, протягом якого відбувалися численні зміни й в складі дієслівних форм, і їх значеннях, і в способі їх утворення. У морфологічній структурі іспанського, як свого часу й латинського дієслова, відклалися нашарування, що відносяться до різних періодів його історії. Різниця дієслівних основ слугувало в першу чергу для позначення видових відмінностей.

Граматична категорія виду служить для вираження характеру дії, тобто показує, чи є дія закінченою або відбувається в якийсь даний момент, тривалим [3, с. 173].

Граматичними засобами вираження виду в системі іспанського дієслова слугують: 1) тривала форма *Forma continua* допоміжне дієслово *estar* + герундій змістового дієслова, 2) форма дієслова *tener* + дієприкметник, виражає завершеність, результативність дії й 3) граматизовані видові конструкції з дієсловами *poner (se) a* і *echar (se) a* інфінітив, які виражають початок дії.

Отже, вид як граматична категорія в іспанській мові виражається складовою дієслівною формою, основне призначення якої – показати як протікає дія у часі, а саме: позначити довготривалість процесу, що протікає в певний відрізок часу, процесуальність дії.

1.5. Категорія стану дієслова

Категорія стану – це вираження в дієслівній формі ставлення дії до суб'єкта (виробника) дії й до об'єкта дії (предмету, над яким дія проводиться). У визначенні станів дався вплив греко-латинських

граматик, які керувалися при розрізненні станів головним чином лексичним значенням дієслів. Грецька назва стану *diathesis* означало власне розташування, стан, тобто стан суб'єкта, його ставлення до дії.

Стан – це явище з одного боку морфологічне, тому що він виражається формами дієслова, з іншого боку – явище синтаксичне, оскільки стан – це певного роду відношення між словами. Стан можна визначити як дієслівні форми, які виражають ставлення дієслівної ознаки до підмета (або суб'єкту дії), або як форми, що характеризують реальне значення підмета в його відношенні до дієслівної ознаки. В іспанській мові розрізняють такі стани (*voces*): активний (*voz activa*) – основний і співвіднесені з ним: пасивний (*voz pasiva*), середній (*voz neutra*), зворотний (*voz refleja*) і взаємний (*voz reciproca*) [3, с. 164].

Активний стан (*voz activa*) в іспанській мові виражається перехідними дієсловами і позначає, що суб'єкт дії (особа або предмет), граматично виражений підметом, виробляє дію, яка переходить на інший предмет, тобто об'єкт, граматично виражений прямим додатком, наприклад, *Al día siguiente los alumbradores trajeron todos los cacharros. ...No encontraron trabajo, no encontrarán. (A. M. Matute)*

Пасивний стан (*voz pasiva*) має три форми вираження:

1. дієприкметникову пасивну дієслівну форму – «*ser*» + *Participio*;
2. займенникову пасивну форму *se* + дієслово в 3 особі од. або множ.;
3. дієприкметникову стану – «*estar*» + *Participio*.

Вживання дієслова в пасивному стані означає, що суб'єкт (особа або предмет), виражений граматично підметом, зазнає впливу з боку іншої особи або предмета (суб'єкта, виробника або знаряддя дії), вираженого зазвичай іменником або займенником з прийменником *por*, рідше з прийменниками *de, con* у функції додатку, що відповідає на запитання: ким? чим?

Одна з двох граматичних форм пасивного стану – дієприкметникова, вона утворюється з допомогою допоміжного дієслова й дієприкметника смислового дієслова.

Дієслово «*ser*» в цьому випадку, як й інші службові дієслова в процесі граматизації, втрачає повністю своє самостійне значення «бути» і перетворюється в компонент аналітичної тимчасової дієслівної форми пасивного стану, тобто в так зване допоміжне дієслово, яке вказує своєю особистою формою час, число, особу, спосіб і здійснює узгодження всієї форми в цілому з підметом, у той час як основний зміст дії виражається дієприкметником, узгоджується з підметом у роді й числі [3, с. 168].

Для розмежування дієприслівникової форми пасивного стану та предикативної конструкції (складеного іменного присудка) слугує співвіднесеність її з відповідною формою активного стану і можливість протиставлення цієї останньої. Ця ж співвіднесеність є основною ознакою для визначення конструкції дієслова «*ser*» + *Participio* (у кожному окремому випадку) як складної дієслівної форми пасивного стану, що виступає у функції простого дієслівного присудка.

Яскраво виражена в іспанській мові тенденція до подальшого скорочення використання дієприслівникової форми пасивного стану, усе зростаюче скорочення її вживання, яке ставить під сумнів наявність категорії пасивного стану в іспанській, значною мірою обумовлено обмеженістю вживання дієприслівникової форми (*voz pasiva*), пов'язаної з граничністю дієслів і зі структурною схожістю з предикативною конструкцією (функціонально-складовим іменним присудком), що ускладнює їх розмежування та іноді навіть призводить до їх плутанини.

Скорочення вживання дієприкметникової форми пасивного стану відбувається як за рахунок загального зниження питомої ваги пасивного стану в нормі іспанської мови (оскільки сучасна іспанська з усією очевидністю віддає перевагу активній конструкції перед пасивною), так і

за рахунок більш широкого використання інших способів вираження пасиву, зокрема, займенниковими дієсловами.

Займенникова форма пасивного стану (*construcción refleja pasiva* на *-se*) – другий і більш поширений у сучасній іспанській мові спосіб вираження пасивного стану. Але й вона по-своєму обмежена у вживанні: вона обмежується формою III особи (в I і II особі займенникова пасивна форма ніколи не зустрічається, оскільки вона може слугувати для вираження пасивного стану тільки при підметі – не особа, а предмет, який здатний відчувати, але не продукувати дію). Крім того займенникова пасивна форма обмежена також щодо лексичної сфери її застосування, а саме: пасивний стан може виражатись з її допомогою тільки такими перехідними дієсловами, які при приєднанні в інфінітиві *-se* не набувають значення іншого – зворотного, взаємного або середнього стану, наприклад, дієслова: *publicar, comprar, editar, recibir, celebrar, construir*.

Займенникова форма пасивного стану як граничних, так і неграничних дієслів, на відміну від дієприслівникової форми може вживатися в усіх часових формах, але головним чином вона зустрічається в тих, у яких вживання дієприслівникової пасивної форми («*ser*» + *Participio*) обмежена, а саме, у *Presente* та *Imperfecto* [3, с. 169].

Для визначення займенникової форми як виразника пасивного стану основною ознакою може слугувати співвіднесеність її з особистою або невизначено-особистою формою активного стану й можливість протиставлення їй.

Непрямими ознаками можуть бути форма 3 особи в *Presente* або *Imperfecto de Indicativo* і вживання з підметом – не особою, а також наявність вказівки (прямого або непрямого) на агента або на знаряддя дії, вираженого в непрямому додатку іменником із прийменниками *de, con, por*, хоча вказівки на агента дії або знаряддя його може й не бути при вираженні пасивного стану як займенниковою, так й дієприкметниковою формою.

На вибір дієприкметникової або займенникової конструкції можуть впливати такі лексичні й граматичні чинники, наприклад, наявність / відсутність об'єкта-агента дії, живого / неживого суб'єкта й видова лексична характеристика дієслова.

Середній стан (*voz neutra*) позначає, що дію не направлено на сторонній об'єкт, а зосереджено у сфері суб'єкта й зводиться до змін у його стані. При цьому суб'єкт, залишаючись фактично виробником дії, що не мислиться таким. Суб'єктом, граматично вираженим у підметі або зазначеним в особистому закінченні дієслівної форми присудка, може бути як особа, так і предмет. Середній стан виражається займенниковими дієсловами, що співвідносяться з дієсловами активного стану. При цьому дія, зосереджена у сфері суб'єкта, може зводитися до зовнішніх змін у стані суб'єкта, до його переміщення в просторі (див. дієслова: *levantarse, alejarse, ocultarse* і т.п.) і до внутрішніх змін у стані суб'єкта (див. дієслова: *afligirse, alegrarse, arrepentirse* й ін.),

При зворотному стані (*voz refleja*) у дієслів на *-se* передбачається в якості суб'єкта дії особа або взагалі жива істота. При цьому *-se* позначає, що дія має своїм об'єктом самого суб'єкта-об'єкта дії, яка спрямована безпосередньо на його зовнішність, на його тіло і т.п. (*Lavarse, desnudarse* і т.д.).

Дієслова взаємного станового значення висловлюють взаємодію суб'єкта й об'єкта як виробників і об'єктів процесу. У цьому випадку *-se* (*me, te, nos, os*) означає один одного [3, с. 172].

Взаємодія взаємно відбувається між двома або кількома особами або предметами, дія в рамках множинного суб'єкта переходить з однієї особи (або предмета) на іншу, крім самого агента дії. Ця взаємна дія виражається одним дієсловом, наприклад: *mirarse, abrazarse*.

Отже, до питання дефініції терміну «дієслово» звертались багато граматистів не тільки іспанської мови, а й німецької, французької т.д. *Real Academia Española*, враховуючи усі наукові точки зору, дала коротке та

чітке визначення дієслову, для того щоб іспанці та люди, які вивчають іспанську мали чітке уявлення, що таке дієслово.

Можна зробити висновок, що за своїм узагальненим лексичним значенням дієслова можуть бути охарактеризовані як слова, що позначають процеси (в широкому сенсі цього слова), і відповідають на питання «що робити, що зробити?». Дієслово має граматичні категорії способу, особи, числа, часу, виду, стану, і виконує в реченні функцію присудка.

РОЗДІЛ 2

ЕВОЛЮЦІЯ ДІЄСЛОВА У ДАВНЬОІСПАНСЬКИЙ ПЕРІОД

Проблема періодизації в історії будь-якої мови завжди має певні труднощі, а межі запропонованих періодів є досить умовними. Для лінгвістичної характеристики зазвичай береться хронологічний порядок, що пов'язаний з основними історико-культурними подіями (див. додаток А). Хоча з лінгвістичної точки зору цей поділ може бути проблематичним через назви іспанської мови, що стали поширеними серед різних вчених: «епоха походження», «давньоіспанська мова», «ранній романсе», «середньовічна іспанська мова», «іспанська мова Золотого Віку», «класична іспанська мова», «іспанська мова XVIII століття», «сучасна іспанська мова», «сучасна епоха іспанської мови».

2.1. Парадигма дієслова в класичній латині

Латинські дієслова групувалися в чотири дієвідміни в залежності від голосних, *a, e, ě, i*, що передують закінченню *-re*. Латинське дієслово мало два числа: однина й множина, два стани: дійсний (актив) і пасивний (пасив), три способи: індикатив, кон'юнктив та імператив і шість форм для реалізації тимчасових відносин: одну форму для теперішнього часу, три для минулого й дві форми для майбутнього часу. Умовний спосіб мав ті ж часи, що й дійсний, крім майбутніх, відсутність яких заповнювалась описовими формами [7, с. 126].

Крім того, система дієслова включала чотири віддієслівних форми: інфінітив, герундій, супін і дієприкметник.

Інфінітив мав два стани і в кожному стані по три форми часу. Герундій (віддієслівний іменник) змінювався відповідно до 2-ї відміни й мав чотири відмінки – родовий, давальний, знахідний і орудний.

Супін мав дві форми, а дієприкметник – чотири: дві активні (теперішнього й майбутнього) і дві пасивні (минулого й майбутнього).

Малося також певне число неправильних, а також безособових дієслів. Крім того, класична латинська мова, відчуючи постійний вплив з боку грецької мови, довго зберігала деякі дієслівні форми, давно вже втратили свої комунікаційні функції в розмовній мові: як, наприклад, форми інфінітивів, супінума, деякі форми кон'юнктива та ін.

Наведемо приклад з латинським імперативом. Хоча цей спосіб (деякі дослідники вважають його гібридною формою: дієслово-вигук) у принципі відповідає розмовному стилю, класичній темі, а саме [7, с. 126]:

<i>Praes. act. ama</i>	<i>Fut. act. amato</i>
<i>amate</i>	<i>amatote</i>
	<i>amanto</i> (3-я о. мн.)
<i>Praes. pass. amare</i>	<i>Fut. pass, amator</i>
<i>amamini</i>	<i>amantor</i> (3-я о. мн.)

З цієї складної системи в іспанській мові збереглося тільки дві форми теперішнього часу (*ama, amad*). Комунікативні значення інших форм були невеликими, а функціонально їм відповідали більш виразні дієслівні й лексичні конструкції.

2.1.1. Прості та складні часові форми

Основна відмінність між відповідними простими тимчасовими формами романського й латинського дієслова можна бачити тільки на фонологічному рівні. Форма теперішнього часу, як дійсного, так і умовного способу, змінювалася разом зі зміною наголосу, викликаючи фонологічні зміни в корені слова. Це так зване явище апофонії (зрушення

звучу), яке, як вважають, почалося в народній латині, хоча письмових свідчень цього не збереглося.

Крім наголосу на розвиток форми дієслова впливав *yod*, хоча в народній латині він не міняв характеристику дієслів 3-ї особи множини: *facunt* замість *faciunt*, *quiescunt* etc. *Yod* зберігся в 1-й особі однини [ср. (фр.) (*je*) *puis* <* *poteo*; *je* *muir* <* *morio*], але його немає в (ісп.) *tengo*, *puedo*. Відпаданню кінцевого *-t* – інший фонетичний чинник – зумовив відмінності у відмінюванні французького та іспанського дієслова, з одного боку, італійського та румунського, з іншого [7, с. 132].

Теперішній час індикатива в іспанській мові зберігає зразок відмінювання західного типу:

лат.	ісп.	лат.	ісп.
<i>cant-o</i>	<i>cant-o</i>	<i>tene-o</i>	<i>teng-o</i>
<i>canta-s</i>	<i>canta-s</i>	<i>tene-s</i>	<i>tiene-s</i>
<i>canta-t</i>	<i>canta-</i>	<i>tene-t</i>	<i>tiene-</i>
<i>canta-mus</i>	<i>canta-mos</i>	<i>tene-mus</i>	<i>tene-mos</i>
<i>canta-tis</i>	<i>cantá-is</i>	<i>tene-tis</i>	<i>tené-is</i>
<i>canta-nt</i>	<i>canta-n</i>	<i>tene-nt</i>	<i>tiene-n</i>

Імперфект дійсного способу мав три типи флексій: *-abam*, *-ebam*, *-iebam*. У верхньому Арагоні, районі з досить консервативними тенденціями, і зараз говорять *cantaba*, *teneba*, *dormiba*, але нормальна фонетична еволюція дає *-ea*, *-ié*, *-íe*, *-ía*, пізнішою єдиною формою *-ía* на території Іспанії [1, с. 333].

Характерне також зміщення наголосу в 1-й і 2-й особі множини *perfectum indicative* (*cantábamos*):

лат.	ісп.	лат.	ісп.
<i>cantaba-m</i>	<i>cantaba-</i>	<i>cantaba-mus</i>	<i>cantába-mos</i>
<i>cantaba-s</i>	<i>cantaba-s</i>	<i>cantaba-tis</i>	<i>cantába-is</i>
<i>cantaba-t</i>	<i>cantaba-</i>	<i>cantaba-nt</i>	<i>cantba-n</i>

Еволюція перфекта дещо складніша. До наявних двох парадигм слабких форм у народній латині на Заході приєднувалася третя з характерною голосною *-e*, як би компенсує втрату *-evi*.

В Іспанії 1-а парадигма перфекта збереглася, інші дві злилися з переважанням типу *ii* над *ei*, від якого залишилася лише 3-я особа множини – *vendieron*. У давньоіспанській зустрічаються ще дві форми: *vendimos*, *vendies -tes*, так само як і аналогічні: *partimos*, *partiestes* [7, с. 133].

Залишки латинського другого майбутнього часу збереглися на Піренейському півострові у функції *future subjuntivo*. В іспанській у формі *cantare* етимологічне *-o* змінилося на *-e* під впливом інших форм: *vendiere partiere*. *El que aquí muriere lidiando de cara* 1704 [64, с. 57] (суч. *Al que aquí muera luchando de cara*) у «Пісні мого Сіда».

Але до кінця середніх століть друге майбутнє зникло з ужитку. Зараз ця форма широко використовується в спеціальних (особливо юридичних) текстах, але в розмовній і літературній мові використовують її тільки в ряді виразів і фразеологізмів (*sea lo que fuere*).

Еволюція дієслівних форм класичної й народної латини зумовила морфологічні характеристики дієслова у всіх романських мовах.

Найбільш послідовно ці зміни можна виявити при порівнянні двох систем дієслівного часу: аналітичної (складні часові форми) і синтетичної (прості часові форми).

Переважаючий розвиток в романських мовах отримали перифрастичні конструкції з новими тимчасовими значеннями. Парадигма майбутнього в романських мовах включила, здається, усі можливі народні конструкції.

На Піренейському півострові використовувалися форми *habeo cantare* і *cantare habeo* [7, с. 130].

Наприклад, у «Пісні про мого Сіда» ми зустрічаємо: «*El Campeador a los que han lidiar tan bien los castigo*» 3523 [64, с. 109] (суч. *El Campeador*

a los que van a lidiar muy bien los aleccionó) поряд з: «*Pedir vos a poco por dexar so aver en salvo*» 133 [64, с. 13] (суч. *Os pedirá poco por dejar su dinero a salvo*). Якщо *habere* слід за інфінітивом, між ними міг вставлятися займенник (*pedir vos a*).

Пізніше в іспанській мові *nabeo* злилося з дієсловом, утворивши його флексію.

Поширеність конструкції з *habere* передбачає не тільки використання його в новій функції допоміжного дієслова для утворення одного часу, але й для створення нових часових форм (прояв тенденції до утворення за аналогією).

Комбінація *habere* у минулому часі з інфінітивом створила *conditional* романських мов.

Так утворилася форма на *-ia* у провансальській та іспанській *cantare habebat* > (ісп., пров.) *cantaría*. Основна форма *habebat* редукується в результаті дисиміляції в *habeat* і після втрати початкового складу при вживанні в якості флексії – *beat* > *-eat*. У португальській давньоіспанській мові інтеркалація займенника можлива й в даній конструкції (пор. *Convidar le ian de grado, mas ninguno no osaba* 21 [64, с. 10], суч. *Le convidarian de grado, pero ninguno osaba* в «Пісні про мого Сіда»).

Розвиток системи минулих часів з конструкції *cantatum habere* дослідники пов'язують з розвитком нової системи майбутнього часу.

Конструкція *cantatum habere* була відома вже за часів Цицерона, але повний розвиток вона отримала в релігійній літературі V–VIII ст «*Castra posita habebant*» («Паломництво Егерії»). До цього часу система складового минулого часу вже повністю встановлюється.

На території Піренейського півострова дієслово *habere* змагається з *tenere*. Однак в іспанській мові збереглося тільки *haber*: *he cantado* [6, с. 83]. Дієслово *tener* використовується для створення описових конструкцій, близьких за значенням минулих часів (пор. *Tengo escrita la carta*).

Декілька складних часових форм з дієсловом *esse* з'явилося у пасивному стані (*amatus sum etc*). На Піренейському півострові допоміжне дієслово *ser* < [народ. лат.) *sedere* + (лат.) *esse*] використовується для утворення перфекта від неперехідних дієслів (пор. *en hora buena fuerdes nado* 266 [64, с. 17], суч. *nacido fuisteis con buen hado* в «Пісні про мого Сіда») [7, с. 131].

2.2. Розвиток дієслівних форм у народній латині

Дієслівна система в народній латині зазнала значних змін: багато форм класичного дієслова, які мають спеціальні закінчення, поступово були замінені аналітичними формами. Тим самим вирівнювалась парадигма відмінювання пасивних форм.

Тенденція до переважання активних конструкцій або безособових форм (*debet, potest*) перейшла й в романські мови. Ряд пасивних дієслів перейшов у зворотні активні (не *littera scribitur*, але *littera se scribit*), дієслова *percreare, corrigere* стали вживатися як зворотні.

У Плавта й Теренція пасивні форми вживаються з непасивним значенням, причому разом з підметом, що вказує на особу [7, с. 127].

Утворились перифрастичні конструкції з функцією майбутнього часу: *amare habeo*. Дієслово *habere* з дієприкметником іншого дієслова став показувати на вже звершену дію *habere factum*.

Для передачі пасивного стану утворилась перифрастична конструкція з дієприкметником минулого часу й дієслова *esse*: наприклад, *amatus sum* змінив зникле *amor*.

Уже до I століття н. е. зникає супін, його замінює інфінітив. Герундій замінюється інфінітивом з прийменником або без прийменника, за винятком герундія в аблативі. У народній латині втрата й об'єднала форми герундія четвертого відмінювання з формами другого й третього, у той час як дифтонгізація *e* в закінченні *-endo* дало в іспанській єдину

форму для 2, 3 і 4-го відмінювання *debiendo, rompiendo, yiniendo*. У свою чергу, *yod* у закінченні *-iendo* вплинув на голосні дієслівного кореня *servir – sirviendo, dormir – durmiendo*.

Дієприкметник теперішнього часу функціонально змінився: він став використовуватися і як прикметник, і в ролі іменника. Також, подібно до герундія, він використовується в перифрастичних конструкціях з *esse: si ipse est ascendens in coelos* [7, с. 127].

Інфінітив почав використовуватися в ролі іменника: *per malum velle perdidit bonum posse*; він замінює форми кон'юнктива з прийменником *ut: venit aliquis audiret* замість *ut audire*; а також іноді підрядні питання й відносні: *Non habent unde reddere tibi* [7, с. 128].

Вийшли з ужитку й всі форми імперативу крім 2-ї особи однини й множини, імператив у негативній формі замінився кон'юнктивом. Функції кон'юнктива скоротилися за рахунок індикатива. Свого роду аналогом кон'юнктива стали конструкції з дієслів зі значенням повинності, що вживаються разом з інфінітивом.

Імперфект кон'юнктива замінився плюсквамперфектом, морфологічна характеристика якого виражена більш яскраво: *Timui ne inter nos bello fuissent orta* – боюся, щоб між нами не спалахнуло б ворожнечі [7, с. 128].

Система часових форм також зазнавала істотних змін у народній латині. У зв'язку з коливаннями в морфологічній характеристиці дієслова її інформативна значущість впала. Додаткова інформація для підкреслення, наприклад, актуальності дії вводилася за допомогою прислівників типу *nunc*. Те ж саме й для підкреслення минулого часу.

Функції теперішнього часу розширилися за рахунок інших часів, воно стало вживатися для вираження наміру, цілі, результату дії в так званому *presente pro futuro*. Зазвичай його вживали в питальних реченнях і в умовних періодах: *Quid ago?* У народній латині відзначені коливання у вживанні «історичного теперішнього часу». Деякі латинські автори,

наприклад, Плавт, вживали в одному ряду й теперішній і перфект [7, с. 128].

Минулий незавершений час (імперфект) набув нових функцій: «імперфект для опису» та «імперфект ввічливості»: *Quo nunc iba? (Donde ibas ahora?)*.

Система дієслівних форм майбутнього часу, характерна для класичної латини, у народній мові зникає, її замінюють форми теперішнього часу й конструкції: дієприкметник майбутнього часу + *esse*; дієслова *velle, posse, debere* + інфінітив відмінюваного дієслова. Найбільш часто для вираження майбутнього часу використовують конструкцію *debere* + інфінітив потрібного дієслова. Дієслово *debere* етимологічно близький до *habere*. В утворенні * *dehibeo* < *de alio habere* – мати щось від когось, зникла вказівка на особу *-alio*, відбулося стяжіння й семантичне зрушення мати від = бути належним. У народній мові значення майбутнього часу збереглося в *volo cantare: habeo antare, habeo cantare* або *cantare habeo* [7, с. 129].

У народній латині сильний перфект на *-ui* витісняє норми на *-i* та *-si*, а також форми перфекта з подвоєнням основи.

Замість *cepi* вживалося *capui* [(ісп.) *cure*], замість *veni* – *venui*, замість *cecidi* – *cadui*, замість *sapui* – *sapui* [(ісп.) *sure*]. Вважають, що крім сильного перфекта в народній латині зберігся й слабкий перфект двох типів [7, с. 129].

У народних латинських текстах зник імперфект умовного способу, другий майбутній час, який зберігся тільки на Піренейському півострові, але зі змінами значення. Вважають, що ця форма набула значення умовного способу в результаті частоти вживання в умовних реченнях, що зафіксовано в написах. У давньоіспанському плюсквамперфекті вживався також перфект, і умовний спосіб, а також еквівалент форми на «*se*» в *Imperfecto de Subjuntivo*.

Допоміжне дієслово *habere*, зокрема, широко використовувалося й для побудови майбутніх складних часів. Його форми теперішнього часу в народній латині повинні бути: * *ajo*, * *as*, * *at* і 3-я особа множини * *aunt* або * *ant* 1 (ісп.) *han* I. У іншого допоміжного дієслова *esse* найбільш стабільними є форми 3-ї особи однини і множини. Форма 1-ї особи однини народної латини *sum* > *so* існувала в Іспанії поряд з * *sijo*, * *sojo*.

2.3. Еволюція латинських дієвідмін

Чотири латинських дієвідміни пройшли наступну еволюцію на Піренейському півострові.

Перша дієвідміна збереглася в найбільш повному вигляді, ймовірно тому, що фонема *a* у закінченні дієслів цієї дієвідміни одна з найбільш стійких фонологічної еволюції. Сюди входять усі класичні латинські дієслова на *-a*, а також дієслова, утворені від супіна: *cantum* > *cantare*, хоча в латині було *cantere*, а також дієслова на *-icare* типу *otorgar*; *-ntare* = *sentar*, *idiare* (грецького походження *-idsein*), що дали дієслова на *-ear* (*colorear*), на *-ar* (*plantar*), і вчені утворення, які вперше з'явилися в церковних текстах *-izare* (*colonizar*). До цієї групи належать і багато дієслів німецького походження на *-an*, *-jan* (*witan* > *guíar*, *waidanjan* > *ganar*) і грецького типу *governar*, *blasfemar* [7, с. 134].

У сучасній іспанській мові – це також найбільш численне й продуктивне відмінювання, постійно поповнюється все новими дієсловами.

У друге дієвідмінювання на Піренейському півострові крім латинських дієслів 2-го відмінювання увійшли багато дієслів класичного 3-го відмінювання, що пов'язано з нестабільністю наголосу (ці відмінювання розрізнялися спочатку за принципом стислість / довгота закінчення). Рудиментарні залишки 3-го відмінювання можна бачити в середньовічних формах *far*, *fer* < *facere* [1, с. 328].

Вважають, що на утворення іспанських форм дієслова теперішнього часу від *habere: ho, has, ha, han* могла вплинути аналогія з формами дієслів *dare, stare*. Третя дієвідміна перестала існувати розчинившись у 2-му і 3-му іспанських дієвідмінах.

Четверта дієвідміна (в іспанській третя) включає дієслова латинського 4-го відмінювання, а також ряд дієслів інших дієвідмін, зокрема дієслова 2-го і 3-го відмінювання, у яких закінчення *-ea* перейшло в *-io*, приймаючи таким чином вид моделі *audio*. Так виникло *ridire* замість *ridere, lucire* натомість *lucere* і т.д. У 4-у дієвідміну перейшли і німецькі дієслова на *jam: kundiam > cundir*.

Усі зазначені зміни в дієслівних формах завершилися в іспанській мові до XIII ст. У ході становлення нових форм, які проходили дуже повільно, виникло безліч форм, які змагались один з одним, а також з'являлася тенденція до повернення старих форм [7, с. 135].

Наприклад, у відмінюванні дієслів у XII–XV ст. можна спостерігати вживання застарілих форм, хоча були й сучасні: *vestir (visto); quiero i quise; tango i tates (tanzas)*; ще змагалися: *mise – meti; ciñe – ceñi; escrito – escribio*:

<i>Mandovos los cuerpos</i>	<i>Mando a vuestras personas</i>
<i>honradamente servir y vestir</i> 1871.	<i>honradamente servir y vestir</i> 1871.

<i>Con vuestro consejo bastir</i>	<i>Con vuestro consejo quiero</i>
<i>quiero dos arcas</i> 85.	<i>preparar dos arcas</i> 85.

<i>Quiero vos decir del que en</i>	<i>Os quiero hablar del que en</i>
<i>buena hora nasco y çinxo espada</i> 899.	<i>buena hora ciñó espada</i> 899.

<i>Dozientos con el, que todos ciñen</i>	<i>Doscientos con él, todos ciñen</i>
<i>espadas</i> 916.	<i>espadas</i> 916.

<i>Quien escribio este libro dele</i>	<i>Al que escribió este libro Dios</i>
<i>Dios paraíso. Amen</i> 3731.	<i>le dé el paraíso, ¡amén!</i> 3731.

*Per Abbat le **escribio** en el mes de mayo
3732.*

*Pedro Abad lo **escribió** en el
mes de mayo 3732.*

У «Пісні про мого Сіда» зустрічаються *sedi* (= *residira*), *yazies* і *yaciase* (***Yazies** en un escaño, durmie el Campeador 2280*, суч. ***Echado** en un escaño dormía el Campeador*), *dormie* і *dormia* і т.д [52].

Таким чином на Піренейському півострові пройшли еволюцію 4 латинських дієвідміни (3 іспанських) у яку ввійшли не тільки латинські дієслова, а й німецькі.

2.4. Еволюція дієслова у давньоіспанській мові

В цілому форми дієслова *seer* (*ser* <*sedere*: *Y sum yo son, rara*) розвивалися аналогічно до часів і форм латинського допоміжного дієслова *esse*, як щодо значення, так і управління [46, с. 301].

Дієслово *ser* крім основного значення, у своєму іспанському варіанті в багатьох характеристиках змішувалось з дієсловами *estar* і *haber*: *burgeses* і *burgesas por las finiestras sone*:

Mio Çid Roy Díaz, por Burgos entróve,

En sue conpañã sessaenta pendones;

exien lo veer mugieres e varones,

burgeses e burgesas, por las finiestras sone,

plorando de los ojos, tanto avien el dolore [64, с. 10].

У функції допоміжного дієслова *ser* повністю відповідає латинському *esse*, особливо в конструкціях з прийменником *de* і дієсловом в інфінітиві. У сучасній мові в цьому випадку використовується дієслово *haber*.

Функції дієслова *haber* (*aver, auer*) у реченні пов'язані зі змістом конструкцій, у яких він використовувався [6, с. 53]. Його основне значення «бути необхідним», «бути вимушеним до виконання будь-якої

дії»: *ovo a entre ar; avie a aver su buena; oviese a ser suyo, ovier des de ser; grande duelo avien las yentes cristianas:*

*Conbidar le ien de grado, mas ninguno non osava:
el rey don Alfonsso tanto avie la grand saña.
Antes de la noche en Burgos dél entró su carta,
con grand recabdo e fuertemiente seellada:
que a mio Çid Ruy Díaz que nadi nol diessen posada
e aquel que gela diesse sopiesse vera palabra
que perderie los averes e más los ojos de la cara.
e aun demás los cuerpos e las almas.*

Grande duelo avien las yentes cristianas [64, с. 10].

Конструкція *haber + de* поступово витісняє *haber + a*. Найчастіше за допомогою цих конструкцій перекладається латинський майбутній час: *vindicabit = lo avra a dar*. Подібне використання зумовило синонімічність *aver* і *deber*. Це можна розглядати і як повернення до забутої («латентний стан»), семантиці дієслова *debere de + (alio) + habere*. Так, в одній фразі зустрічається в *avie*, а *aver* і паралельне їй повторення *devia (devie) aver*. У свою чергу, частотність і синонімічність попередньої конструкції зумовила появу *deve a vengar*, а інколи *dever + de*.

У пасивних конструкціях дієслова типу *pasar, nacer, cesar* вживаються з дієсловом *ser*.

Дієслово *haber* вживається: 1) у звичайному значенні володіння: *en cabo ayamos el reyno celestial*; 2) у значенні «існувати»: *avia en la coluna escalones e gradas*; 3) як допоміжне дієслово під час утворення минулих часів: *habemos en el prologo mucho detardado*; 4) у тій же функції, але з перехідними дієсловами: *las fianzas que oviste tomado*.

У функції допоміжного дієслова з ним змагаються (хоча й не з великою частотою вживаються) дієслова *dar* і *fazer* [6, с. 70]:

*No quiero **fazer** en el monesterio un dinero de daño 252.* *No quiero **hacer** al monasterio ni un centavo de daño 252.*

*A todos sus varones mando **fazer** una cárcava 561.* *A todos sus varones mando **hacer** una zanja 561.*

*A la tornada que **fazen** otros tantos son 725.* *Cuando vuelven a **atacar**, a otros tantos muerte dan 725.*

*Esto **fazen** los suyos de voluntad y de grado 1005.* *Esto **hacen** los suyos de voluntad y de agrado 1005.*

*No le pueden **fazer** comer un muesso de pan 1032.* *No le **hacen** comer ni un muerdo de pan 1032.*

Дієслово *ser* вживається: 1) зазвичай у якості дієслова зв'язки: *la cera era buena*; 2) для позначення стану: *cuando era echado el prior*; 3) як допоміжне з неперехідними дієсловами: *luego que fue venido*; 4) конструкція *ser + a* часто змагається з *aver + a* для створення сучасної форми безособового *hay que*.

Дієслово *estar* в одних випадках змагається з дієсловами *ser*, *encontrarse*, в інших з дієсловами *yacer* і *seder* (перебувати):

***Sed** membrados como lo debes far 315.* ***Poned** atención a cómo debéis actuar 315.*

***Sed** buenos mensajeros y ruegovoslo yo 1903.* ***Sed** buenos mensajeros, así os lo ruego yo 1903.*

***Sed** padrino d'ellos a todo el velar 2139.* ***Sed** el padrino de ellas en todo el enlace 2139.*

***Sed** en vuestro escaño como rey y señor 3118.* ***Seguid** en vuestro escaño como rey y señor 3118.*

Найбільш використовувалось це дієслово в старих текстах («Пісня про мого Сіда»), у конструкціях з герундієм для ідеї діяльності.

Зустрічаються поєднання *haber* з дієприкметниками, де дієслово зберігає своє нормативне значення: *et los habie mucho apremiados*.

У таких поєднаннях зустрічаються й дієслова *tener i ser: después que todo estotovo acabado i eranse ya los otros mucho alongados.*

Нові особливості цих дієслів, які зближують їх вживання з нормами сучасної мови, з'являються в «Селестині» [35, с. 75]. Перш за все, це використання *es (ser)* замість *hay*: *Quien es que tenga bienes.* Форма *es* часто використовується вже не тільки як дієслово-зв'язка: *¡Alahe! ¡Verdad es!* Також для посилення займенника *él*: *¡El es...! ¿Quien es?* або як дієслово-зв'язка, але з додатками у множині: *que todo esto es pasos seguros.*

Дієслово *ser* зазвичай використовується з прикметниками, іменниками, прислівниками й дієприкметниками, частіше з пасивними й рідше з активними: *Mejor es poder ser doliente que*

Сфера використання форми *es* цього дієслова набагато ширша в порівнянні з сучасною іспанською мовою: і з інфінітивами, і з прийменниками у зворотах типу: *que no es de*

Відбувається повільне розмежування сфери значень *ser i estar.* *Ser* використовується для констатації найбільш істотних явищ, що співвідносяться з полями понять: існування, життя, стан: *mundo es, passe, ande su rueda.* Дієслово *estar* специфічніше й частіше у позначенні понять простору й часу: *todos en esta concordia están.* У співвідносних реченнях: *que allí, hermana, soy conocida, allí estoy aparrochada.*

Дієслово *ser* у фразі може бути синонімічним вираженням: *tratarse de, ser capaz de, ser propio* і навіть конструкціями з дієсловом *deber, ser a cargo: que le soy a hacerse.*

Подібним чином розвивається й інша пара *haber i tener.* Дієслово *tener* набуває багато додаткових значень: *considerar, mantener* та ін., і все ширше використовується у вираженнях з різними прийменниками: *de, por, en: tener por cruel, tener en menos* і т.д. Дієслово *haber*, навпаки, втрачає велику частину своїх значень і реєструється зазвичай вже у стабільних поєднаннях, але й у них замінюється на *tener.*

У першій академічній граматиці іспанської мови була зроблена спроба регламентації використання допоміжних дієслів.

Вона забороняла використовувати *haber* у функції інхоативного дієслова й за значенням рівного *obtener* у протилежності дієслова *tener*, виражає тривалість володіння. Заборона ґрунтується на тенденціях синтаксичного вживання, які складаються у пам'ятках «Пісня про мого Сіда», у творах Хорхе Манріке та інших письменників і поетів.

2.5. Еволюція дієслівної системи за часовими формами

Одна з особливостей пісні полягає в суміші в тексті декількох часів: *Pretérito simple, Imperfecto, Pasado compuesto* та ін., сенс яких мало чим відрізняється. Дуже часто *Presente* використовується для позначення минулого часу, що підкреслює драматичну й жваву мову пісні.

У давньоіспанській *infinitivo* використовується дуже часто, й особливо в поєднанні з дієсловами руху, як *ir, venir, sobir, exir: exién lo ver mugieres et varones (Cid 16)* [64, с. 8].

Поєднання *cantare habeo* з якого зародилося майбутнє, також містить в собі останній інфінітив і в багатьох стародавніх прикладах зберігає свій примітивний характер:

<i>El Campeador á los que han lidiar</i>	<i>El Campeador a los que van a lidiar</i>
<i>mu tan lien los castigó 3523.</i>	<i>bien los aleccionó 3523.</i>

Інфінітив може бути обґрунтований і в такому випадку може взяти визначений артикль: *el murmurar de las fuentes, el murmurar las fuentes, «el cometer fué mal»*

<i>El cometer fué malo, que lo al</i>	<i>El propósito era malo, pero a</i>
<i>no se empeço 3542.</i>	<i>más no se llegó 3542.</i>

У часи створення романських мов заслуговують лише позиції *infinitivo + presente* або *imperfecto indicativo* допоміжного дієслова *haber*.

Мова XII–XIV століть втратила дієслова *e* або *i* дієслів *-er*, *-ir*:

а) коли кінцевий приголосний дієслова може просто приєднатися до *-r* інфінітиву: ***b-r***, *concebredes*, *recibrian*, *bevrás*, *vivrán*, *movrien*; ***r-r***, *conquerrá*, *ferredes*, *parrá*; ***d-r***, *comidrán*, *eñadrá*, *cabrá*; ***rd-r***, *ardrá*, *perdrás*; ***rt-r***, *partriemos*; ***nd-r***, *prendrie*, *rendriedes*, *entendremos*, *fendrá*; ***nt-r***, *repentremos*, *consintra*, *mintrien* [46, с. 323].

<i>Bien los ferredes, que dubda no hy habrá 1131.</i>	<i>Bien los combatiréis, pues allí temor no habrá 1131.</i>
--	--

<i>No sabemos que se comidran ellos o que no 3578.</i>	<i>No sabemos si ellos planearán algo o no 3578.</i>
---	---

<i>Yo fio por Dios que en nuestro pro enadran 1112.</i>	<i>Confío en Dios que nuestro provecho aumentarán 1112.</i>
--	--

<i>Bien sepa el Abad que buen galardon d'ello prendra 386.</i>	<i>Que el abad tenga por cierto que buena recompensa tendrá 386.</i>
---	---

<i>No prendre de vos quanto vale un dinero malo 503.</i>	<i>No tomaré de vos ni el valor de un mal centavo 503.</i>
---	---

<i>Que nos queramos ir de noche no nos lo consintran 668.</i>	<i>Si nos queremos ir de noche, no nos lo consentirán 668.</i>
--	---

б) коли об'єднання обох приголосних вимагало епентези (поява у словах додаткового звука) або метатези (перестановка звуків, рідше складів у слові), що спотворило тему (значення): ***m-r***, *com-b-ré*; ***n-r***, *reman-d-rán*, *pon-d-rá* або *porná*, *verná*, *ternia*, також *porrá*, *verrá*, *terría*, або просто *ponrá*, *venria*, *tenrá*; ***l-r***, *mol-d-rie doldrá* (у наш час в Іспанії та Америці): *faldrá*, від *fallir*; *toldrien*, від *toller*, або *salre*, *valrá* [46, с. 355].

*No **combre** un bocado por quanto ha en toda España 1021.* *No **comeré** ni un bocado por cuanto hay en toda España 1021.*

*Viudas **remandran** fijas del Campeador 2323.* *Se **quedarán** viudas las hijas del Campeador 2323.*

*Çerca es el rey Alfonso y buscarnos **verna** 532.* *Cerca está el rey Alfonso y a buscarnos **vendrá** 532.*

*Con aquestas nuevas **vernas** al Campeador 2622.* *Con noticias de ello **vendrás** al Campeador 2622.*

У випадку **z-r**, використовувалось просте об'єднання: *yaxremos, dizré, luzrá* або епентезис зубного звуку (як і звуку *z*): *yazdrá, bendizdré* або скасування фрикативу: *diré, adurá*; у випадку *çer*, або просте об'єднання: *creçrá, pareçredes, vençriemos* або епентезис зубного глухого (оскільки *ç* був глухий, хоча пізніше він став звучним у кінці складу: *falleztrá, conoztria*. Але тенденція утримувати весь інфінітив продовжувалася, забуваючи про всі ці скорочення ще з XIV століття. Сучасна мова тільки зберігає ці окремі випадки: *hab'ré, habrás, habría, etc., cab'rá, sab're quer'ré, podrá, ven'd-ré, pon'd-ré, ten'd-ré, val'd-ré, sald-ré y di're* [46, с. 324].

*Los moros y las moras **bendiziendole** están 541.* *Los moros y las moras **bendiciéndolo** están 541.*

*Habra hy hondra y **creçra** en honor 1905.* *Tendrá en ello honra y un patrimonio mejor 1905.*

*Alli **pareçra** el que merece la soldada 1126.* *Allí se **verá** quién merece su soldada 1126.*

*Nos convusco la **vençremos** y valer nos ha el Criador 2330.* *¡Nosotros con vos los **venceremos** y nos ayudará Dios! 2330*

Мова не втратила почуття композиції цих часів навіть в сучасну епоху. До XVII допущено взаєморозташування одного або декількох займенників між інфінітивом і допоміжним дієсловом: *venir vos edes*

замість *os vendréis, dar le has* замість *le darás, dezir vos lo he, traer nos lo ha, holgaros hiades; en port. mod. dar-lhe-has, ver-me-hia.*

Imperfecto виражає тривалість у минулому: *sospiró ca anie grandes cuydados* б. У *subjuntivo* виражає власне значення минулого після *pretéritos*: *ante fuxiste que alegasses* 3318 [64, с. 103]; але коли головне дієслово знаходиться у *imperfecto de subjuntivo* або *condicional*, тоді висловлює теперішнє: *si non lo dexás, faria tal cosa* 2677 [64, с. 85], майбутнє: *faria tal cosa que sonás* 2678 [64, с. 85], *mandó que sil pudiessen prender tomassen le el auer* 1254 [64, с. 44].

Imperfecto використовується як *perfecto*, щоб надати життєрадісності розповіді: *quando sabien esto, pesóles de coraçon* 2821.

Imperfecto використовується замість даного послаблення висловлення судження: *yo que esto vos gané bien merecia calças* 190. Крім того, без цього особливого сенсу зв'язку [46, с. 355].

<i>Ya doña Ximena, la mi mugier</i>	<i>¡Doña Jimena, mi mujer tan</i>
<i>tan complida, como a la mi alma yo</i>	<i>cumplida, como a mi alma yo tanto os</i>
<i>tanto uos queria</i> 279.	<i>quería!</i> 279

<i>fabló Muño Gustiog: myo Cid</i>	<i>Mio Cid os saluda y ha</i>
<i>uos saludana e mandólo recabdar</i>	<i>mandado organizar</i> 1482.
1482.	

<i>besana uos las manos myo Çid</i>	<i>Os besa las manos mio Cid el</i>
<i>quel ayades merced</i> 1322.	<i>luchador</i> 1322.

Полуострівний солецизм (синтетична помилка), який використовує *imperfecto do presente* прослідковується в *El Cid*:

Виокремлюється від самого початку *perfecto simple*, віддалений, взятий у повному (абсолютному) сенсі (*antes de la noche entró su carta* 23, *anoch entró* 42, *quando ganó a Valencia* 1212, 3317) *perfecto compuesto* наступний, реалізований у часі, який вважається теперішнім (*pagado nos he por todo aqueste año* 1075, *auedesme olvidado?* 155. *Tor*, 1433, 1748, 1856 або *nepeduе el participio: dexado ha* 115, 2007, etc.) [46, с. 355]. *Perfecto*

simple з'являється декілька разів замість *compuesto*: *vos agora legastes, nos viniemos anoch 2048, oy vos dixe la missa 2370*.

Теперішній час, розглядає минуле стосовно майбутнього може бути вираженим як і у наш час з *perfecto simple* [46, с. 356]: *despues veredes que dixiestes o que no 3462 «qué decís», 981, 998*. Існує також *perfecto* як *presente*, під впливом іншого *perfecto* у розповіді: *des dia se preció Bauiesca en quant grant fue Espana 1591*, у випадку *pluscuamperfecto*, *perfecto* як *pluscuamperfecto*, існує також: *tornós al escaño don se levantó 3181*. *Pretérito pluscuamperfecto*: *quando esto ouo fecho 188, 6 fecho ouo 915, 3252*. Інколи виступає синонімом *perfecto simple*: *de todo conducho bien los ono bastidos 68, 1251, 2231*.

Парадигма часових форм:

1) *Presente Indicativo* широко використовується історичне сьогодення (теперішній): *alçó su seña, el Campeador se va 857, 10, 17, 30, 35, 39, 391, 974*. Знаходиться теперішній час у розповідному реченні залежного від:

Asi lo tienien las yentes que mal ferido es de muert 3641. *Así creía la gente que está herido de muerte 3641.*

<i>canto</i>	<i>canto</i>	<i>tim(e)o</i>	<i>temo</i>	<i>dormio</i>	<i>duermo</i>
<i>-as</i>	<i>cantas</i>	<i>-es</i>	<i>temes</i>	<i>-is</i>	<i>duermes</i>
<i>-at</i>	<i>canta</i>	<i>-et</i>	<i>teme</i>	<i>-it</i>	<i>duerme</i>
<i>-amus</i>	<i>cantamos</i>	<i>-emus</i>	<i>tememos</i>	<i>-imus</i>	<i>dormimos</i>
<i>-atis</i>	<i>cantáis</i>	<i>-etis</i>	<i>teméis</i>	<i>-itis</i>	<i>dormis</i>
<i>-ant</i>	<i>cantan</i>	<i>-ent</i>	<i>teman</i>	<i>dorment</i>	<i>duermen</i>

2) *Imperativo* використовується так само як і в латині. У негативних і залежних фразах замінює собою субхунтив. У португальській мові, замість імперативного, іноді використовується друга особа множини індикатива, те ж саме відбувається у деяких фразах поеми *Cid* [46, с. 301]:
¡Venides, Martin Antolinez, el mio fiel *¡Ya llegáis, Martín Antolínez, mi fiel vasallo! 204*
vasallo! 204

Відмінювання

<i>canta</i>	<i>canta</i>	<i>time</i>	<i>teme</i>	<i>dormi</i>	<i>duerme</i>
<i>cantate</i>	<i>cantad</i>	<i>timete</i>	<i>temed</i>	<i>dormite</i>	<i>dormid</i>

3) *Presente subjuntivo*. Слабкі форми *nos, vos* є однорідними з сильними в Андалусії й в більшій частині Америки у відмінюванні: *-er, -ir: téngais, áyais, véamos, véais, váyamos* :

<i>¡Muchos días vos veamos con los ojos de las caras! 2186</i>	<i>Que os veamos muchos días con los ojos de la cara! 2186</i>
---	---

<i>¡Aun veamos el día que vos podamos vengar! 2868</i>	<i>¡Ojalá veamos el día en que os podamos vengar! 2868</i>
---	---

<i>Mandad coger la tienda y vayamos privado 208.</i>	<i>Mandad recoger la tienda y vayámonos apresurados 208.</i>
---	---

<i>¡Vayamos los ferir en aquel día de cras! 676</i>	<i>Vayamos a combatirlos mañana al alborear 676.</i>
--	---

4) *Gerundio i participio presente*. Вони мають однаковий тонічний і протонний голосний: *cantandu – cantando, timendum – temiendo, dormiendum – durmiendo; cantante – cantante, timente – temiente, dormiente – durmiente*:

<i>Y durmiendo los días y las noches trasnochando 1168.</i>	<i>Durmiendo por el día, por la noche trasnochando 1168.</i>
--	---

У Середньовіччі була втрачена *-e* дієприкметника (*participio*): *dormient, amanezient*, а потім *envolvién, andán, hacién*.

<i>Y esos ganados cuantos en derredor andan 466.</i>	<i>Y todo ese ganado cuanto alrededor anda 466.</i>
---	--

<i>Salien de Valençia y andan quanto pueden 2920.</i>	<i>Salían de Valencia y andan quanto pueden 2920.</i>
--	--

Отже, середньовічна іспанська мова відноситься до варіанту кастильської, якою розмовляли на Піренейському півострові, приблизно була сприятливою в період з X століття до початку XV, це сталося до того, як була проведена узгоджувальна перебудова, яка започаткувала сучасну іспанської мови. Тут ми можемо виявити, що «Пісня про мого Сіда» є першим і основним твором іспанської літератури, написаний середньовічною кастильською мовою, був створений наприкінці XII або початку XIII століття анонімним автором.

РОЗДІЛ 3

ЕВОЛЮЦІЯ ДІЄСЛОВА В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ У XIV- XVIII ст

3.1. Особливості вживання іспанського дієслова у середньоіспанський період

Історія іспанського дієслова складна як в створенні, так і в еволюції мови. Хоча чисто формальні аспекти можна легко відокремити від аспектів змісту при вивченні їх змін, кожен з цих аспектів пов'язаний зі складними проблемами: формальні через втручання між звуковими змінами та аналогією; змісту через його взаємозв'язок із підрядністю речень, ситуацією та контекстом тощо.

З діахронічної точки зору вербальна система є об'єктом глибокої та складної трансформації у своїй еволюції від латинського до кастильського роману: старі та зношені форми виходять з ужитку й втрачаються, щоб їх замінити іншими, безсумнівно, більш виразними.

Під час переходу від старокастильської до сучасної іспанської були численні аналогові зміни та впорядкування, особливо в словесній парадигмі. Наприклад, у давньоіспанській мові форми простого минулого досконалого часу часто зустрічаються у *-uve*, багато з них все ще зберігаються в сучасній мові (*anduve*, *tuve*, ...), але інші вже зникли, наприклад (*conuve* – «знав» або *truxe* – «костюм»).

Латина	Староіспанська	Регульована форма	Етап
<i>COGNŌVĪ</i>	<i>conuve</i>	<i>conocí</i>	(1)
<i>TRŪXĪ</i>	<i>truxe</i>	<i>traje</i>	(2)
<i>AMBULĀVĪ</i>	<i>anduve</i>	<i>*andé</i>	(3)
<i>TENUĪ</i>	<i>tuve</i>	<i>*tení</i>	(4)

Етап (1) відповідає загальнорегульованим формам у всіх різновидах іспанської мови, етап (2) відповідає формам, загально регуляризованим з архаїчними маргінальними діалектними формами, етап (3) відповідає тенденціям в іспанській мові, які більш усталені в деяких діалекти, ніж інші. Нарешті, етап (4) – це регулярируюча тенденція, яка зустрічається лише на початкових етапах засвоєння мови.

Ще однією характеристикою, в якій відрізняються середньовічна іспанська та сучасна іспанська, є кількість префіксів. Починаючи з XIII століття, в іспанській мові з'явилася нова перифраза, часто підкріплена прийменниками, що вказує на значення обов'язку, можливості, напрямку, мандату, молитви тощо. Навпаки, певна перифраза або критичні елементи дієслівного звороту стають афіксами. Таким чином, майбутні форми, що відповідають *cantar-é, cantar-ás, cantar-á, ...*, які в сучасній іспанській мові нероздільні, отже, справжні афікси, були відокремлені в середньовічній іспанській мові:

Matarlos emos a todos

'Los materemos a todos' (Primera Crónica General)

Combidar le yen de grado

'Le invitarían de buen grado' (Mio Çid)

Перше речення має значення майбутнього, немає значення зобов'язання (як це було б у сучасній іспанській мові в слові «*los hemos de matar a todos*»).

Ці майбутні аналітичні форми, використовуються сьогодні лише в португальській мові, є наслідком заміщення майбутніх латинських форм перифразою, складеною з інфінітива, дієсловом *haber*. Синтез цих перифрастичних конструкцій породить сучасні форми майбутнього. Однак протягом деякого часу спогади цих перифрастичних форм дозволяли взаєморозташування займенникових елементів.

Аналітичний майбутній час представив більш жорстку конструкцію, вимагаючи, щоб речення ініціювалося дієслівними

формами. З іншого боку, паралелізм із синтетичними формами викликав труднощі при застосуванні певних неправильних дієслів: : *hacer, tener, venir, poder*. За словами професора Консепсьйона, у середньовічній іспанській мові ці майбутні форми стабільні протягом усього Середньовіччя; серед 8% та 17% досліджених випадків за весь цей час не спостерігалось жодних фундаментальних змін, але в XVI столітті його використання помітно зменшилось, і можна сказати, що форма зникла з іспанської граматики наприкінці XVI століття [64, с.59].

У пізній латині в умовному способі (*subjuntivo*) відбулося два типи змін: з одного боку, його вживання на користь *indicativo* (дійсного способу) або інфінітива з прийменником, вживання котрих помітно зменшилося (таким чином, воно зникло як «спосіб» непрямих питань або певних типів причинності). З іншого боку, *imperfecto* (недосконалий) (*AMAREM*) був витіснений плюсквамперфектом (*amavissem*) внаслідок експресивного процесу, за допомогою якого більш «минулі» форми вважалися більш схильними до вказівки на нереальність. Паралельно *pluscuamperfecto de indicativo (amaveram)* почали з'являтися в «нереальних» контекстах, щоб ще більше підкреслити цю цінність. Нарешті, «припущення» в майбутньому придбало диференційовану форму *futuro de subjuntivo*, об'єднання *futuro perfecto (amavero)* та *perfecto de subjuntivo (amaverim)* [43, с. 161].

Умовний спосіб (*Subjuntivo*) насамперед виражає поняття «сумніву», «можливості», «випадковість» тощо. В інших контекстах недосконалий підрядний зв'язок (*subjuntivo imperfecto*) скоріше виражає «нереальність» (або, більш послаблену «неймовірність»). Різниця між цими двома формами вже не залежить від часу. У той момент, як теперішній час продовжує застосовуватися до теперішнього або майбутнього, зараз *imperfecto* може належати до будь-якої часової області. З іншого боку, саме в цих контекстах *-ra (amara, fziera)*

виявляється як *pluscuamperfecto de subjuntivo*, що відрізняється від *-se* своїми значеннями «пріоритету» і очевидною «нереальністю»:

1. У закінченнях дієслів «*pensar*», «*creer*»: «*nom semeja que en esto bien fagades*» (*Poema de Fernán Gonailez*); але також у непрямих питаннях: «*ia non se que me faga*» (*Auto de los Reyes Magos*) [43, с. 164-165]; для посилення на минуле не обов'язково, щоб головним було дієсловом: «*no eran cantares dalegria, mas bien creo que fuessen las endicheras dell ynfiernio*» (*ibid.*). Після виразів «зручність» або «необхідність»: «*huegos vos es que lidiedes 3560*» [64, с. 110]. І після дієслів «*volición*», «*mandato*», «*ruego*», «*sentimiento*»: «*quiero que esto sea*» (*Poema de Fernán González*).

2. У «завершальних» реченнях: «*Por esso vos la do que la bien curiedes vos*» (*ibid.*), «*parti de mi las uistiduras, / que nom fizies mal la calentura*» (*Razón de Amor*. У часові періоди, які мають на увазі зв'язок «майбутнього» та «випадковості»: «*Ca a mover ha mio Çid ante que cante el gallo*» 169 [64, с. 14]. У послідовності з тієї ж характеристикою «*atales cosas fed que en plazer cauya a nos*» 2629 [64, с. 84] або з негативним корелятивом: «*Non hi fue tan casto que con ella non fiziesse pecado*» (*Santa María Egipcíaca*) [43, с. 164-165].

Futuro de subjuntivo (майбутній підрядний зв'язок) не був чітко відмежований від інших часів. *Futuro de subjuntivo* вказував на «сумнів», «можливість» або «випадковість», посиляючись на майбутнє, а також і на теперішній час, оскільки перетинається з ним. У контексті, де відтінок «сумніву» був посилений (наприклад, в умовних структурах), він міг бути замінений *imperfecto*. Характерною особливістю цього часу є те, що воно обмежувалося підрядними реченнями, такими як: «відносні» та «узагальнені»: «*El que bolviere mi cort...*» (*PCid*); «тимчасові»: «*hyo les mandaré conducho mientras por mi tierra fueren*» (*ibid.*); й особливо в умовних виразах «ймовірності»: «*si tu quisieres los tesoros leuar, / nos non telos daremos*» (*Berceo, Vida de Santo Domingo* [43, с. 164-165].

Відмітимо, що межі періоду, охопленого процесом латинізації, досить умовні. Лінгвістичний термін «латинізація» означає усунення елементів розмовно-побутової мови з літературних текстів. Однак тут йдеться не про процес латинізації мови. Після реформи Альфонса X тексти на іспанському романсі, що з'явилися, ймовірно, в більшій, ніж нам відомо за наявними пам'ятниками, кількості, були якоюсь мірою «незаконними»: тому їх розвиток відбувався в руслі закономірностей романської побутової мови.

У зв'язку з тим, що в XIV ст. кастильський діалект повільно набуває авторитету державної мови, прояв тих чи інших тенденцій в ньому не виступає так різко, як в «провінційних» діалектах. Тому латинізація синтаксису набагато чіткіше проявляється на периферії.

Так, в «*Tucides romanceado*» Х. Фернандеса де Ередіа, написаному на Арагонському діалекті, простежується тенденція відсунути дієслово на останнє місце в реченні. У разі двох дієслів, одне з яких стоїть у формі інфінітива, на останнє місце ставиться дієслово в особистій формі (якщо це не дієслово-зв'язка). При наявності у фразі дієслова і герундія на останнє місце ставиться, як правило, герундій: *sobre la cual demanda respondiendо...* [56].

Наведемо приклад з творів Хуана Мануеля «*E assi paso el fecho entrellos aquella noche, que nunca ella fablo, mas fazia lo que el mandaba ... dijo él: Con esta saña que ove esta noche, non pude dormir: catad que non me despierte ninguno et tened me bien adobado de comer*» [67, с. 8].

У поетичних текстах також часто дієслово стоїть в кінці строфи, що робиться не тільки заради рими, оскільки чисто технічні завдання були, як правило, чужі іспанській поезії цих століть. Наведемо приклад з «*Rimado del Palacio*» Перо Лопеса де Айяли : «... *Amigo, non podemos entrar, ca el rrey mando agora a todos d'aqui echar, esperad alia un poco, podredes después tornar, alia están otros muchos con quien podedes hablar*» [67, с. 12].

Віднесення дієслів на кінець фрази майже завжди пов'язано або з передачею розмови, або з вживанням понять, що відносяться до процесу мови: міркування, спостереження, вивчення тощо.

Можна назвати ще одну особливість, яка, будучи за походженням латинською, отримала самостійний розвиток в романських мовах. Маємо на увазі форму інфінітива з часовим відтінком, поява якої обумовлена керуючим нею прийменником. У латинській мові – це герундій з прийменником, у народно-латинській – його замінює інфінітив: *aggredior ad dicere*.

Інфінітив з прийменником представлений і в усі періоди розвитку іспанської мови. Найбільш старі з таких конструкцій: *después de, antes que* або *antes de* з інфінітивом *antes que discipulo ser* тощо.

Виділимо також конструкції:

1) «*al-infinitivo*»: *al tomar te alegras* для вираження одночасності. Як особливий випадок відзначимо конструкцію з інфінітивом у ролі додатку. Порівняння у Хуана Руїса: *eres muy grant gigante al tiempo del mandar*, які треба відокремити від наведеного вище прикладу з абсолютною (і описовою) інфінітивною конструкцією (тут чітко видно її первісну будову, ще не граматизовану) [50, с. 71];

2) «*hasta + infinitivo*»: *fasta que brantar botijas* для вираження обмеження дії, що триває в часі;

3) «*a la hora de (que) – infinitivo*»: *e a la hora que yo lo sope en como, fis luego apellidar toda la tierra* для вираження негайного проходження однієї дії за іншою;

4) «*en-infinitivo*» з тими ж значеннями найближчого майбутнього: *et porque ... en el trasladar ... = et que en trasladando el libro* та інші з різною частотою вживання.

Усі вони свідчать про новий аналітичний спосіб вираження думки. Функціонально ці конструкції рівні фразі, але формально вони близькі до

лексичних виразів типу *el día que, desde el día que, de que* (тепер уже тільки в народній мові) тощо.

У кінцевому підсумку саме такі конструкції в сукупності зі змінами синтаксису частин мови і створили сучасний романський порядок слів.

Слід зазначити, що у період латинізації в іспанській мовній системі відбулися важливі зміни як у закінченнях, так і в корені дієслова:

Наприкінці Середньовіччя форми 1-ї особи *do, vo, só* та *estó* вони все частіше конкурують із сучасними формами *doy, voy, soy, estoy*. Найдавніша форма з них *soy*, вона вже зафіксована в XIII столітті, решта поширилася з XV століття. Небріха використовує обидві форми, але у своїй дискурсивній практиці здебільшого використовує ті, що закінчуються на *-o*; з іншого боку, у *La Celestina* переважають сучасні форми на *-u* [40, с. 22].

Середньовічні кастильські *conoscer, nascer, merescer, parescer* й інші похідні слова, які використовувались для утворення 1-ї особи однини *Presente de Indicativo* на *-sc-* (*conosco* тощо), але в перші десятиліття XV століття інколи зустрічається *-zc-*. Використання *-zc-* домінує в другій половині XV століття у таких авторів, як Мартін де Кордова, Гомес Манріке, Дієго Сан Педро або Фернандо де Рохас.

Єдина зміна, яка стосується всіх дієслів, відбувається в старих закінченнях 2-ї особи множини: *-ades, -edes, -ides, -odes (sodes)* втрачають своє *-d*, породжуючи ситуацію поліморфізму, у якій співіснує *-aes, -áis, -ás* та *-ees, -éis, -és*. Заміна традиційних форм не відбувається одночасно у трьох сполученнях. Першою зміненою формою є *-edes*, засвідчена у *Libro de Buen Amor* як *-és*, а з кінця XIV століття також з'являється *-éis* у авторів Лопес-де-Аяла та Небріха. Нерегулярна Форма *-áis* до 1430, при цьому швидко прогресує поки *-ades* відступає; форма *-ásno* не задокументована до 1500 року. Закінчення *-ís* замість *-ides* є переважною формою протягом усього п'ятнадцятого століття, як *sois* замість *sodes* [40, с. 22].

У майбутньому (*Futuro*) та післяминулому (*Condicional*) часових формах чергуються прямомовні і розщеплені форми: *cantaré* та *cantar*; як і повні форми *cabereé*, так і синкоповані *cabré*; наприкінці Середньовіччя було обрано те чи інше рішення: у деяких особливо найпоширеніших дієсловах переважає синкопатична форму: *avré*, *sabré*, *cabré*, *podré*, *querré*, *diré*, хоча форма *averé* все ще зустрічається у творах Дієго де Валера. У дієслів, основа яких закінчуються на *-l* або *-n*, майбутнє з метатезис посилюється в середньовічній іспанській: *terné*, *porné*, *verné*, на відміну від форм з *-d-*, все ще рідкісних в XV столітті (зустрічається в *Corbacho*); дієслову *valer* переважає форма *valdré* разом з деякими свідченнями *valeré* (у Альфонсо де Картахена), і те саме відбувається з *saldré*.

З XIV століття закінчення *-ie* часових форм *imperfecto* та *condicional* почало занепадати, хоча і не зникло повністю, оскільки ним користувалися близько 1500 авторів, таких як Луїс де Лусена та Дієго де Сан-Педро; хоча Небріха використовує виключно закінчення *-ía*.

До кінця XV все ще є вагання ненаголошеної голосної у радикалі: *complia-cumplia*, *dormía-durmía*, *pedía-pidía*, *sentía-sintía* тощо.

Починаючи з XV століття використання *haber* пошириться як допоміжне дієслово і в кінцевому підсумку досягне успіху в класичній іспанській [40, с. 23].

У Р. Лапеса наводиться документально зафіксовані приклади нестабільності флексій у дієслова:

<i>feziste</i>	<i>fiziste</i>	<i>fizieste</i>	<i>fezist</i>
<i>fizist</i>	<i>fiziest</i>	<i>fezieste</i>	<i>feziest</i> [33, с. 64]

Отже, у XV ст. вже можна говорити про нормалізацію флексій як імперфекту, так і кондиціональну: форми на *ie*, *rie* потроху поступаються місцем формам на *ía*, *ría*.

Починає зникати *d* у другій особі множини *sodes*>*soes*. Форми *-ades*, *-edes*, *-ides* відповідно приймають вигляд: *-ais*, *-eis*, *-is*, але ще довго зустрічаються *amás* замість *amais*, *tenés* замість *teneis* і їм подібні.

До епохи Відродження збереглися: *irnos*, *ides* замість *vamos*, *vais*; *fuestes*, *fuemos* замість *fuisteis*, *fuimos*. З іншого боку, нерідко зустрічаються *sei* замість *se*, *seido* замість *sido*, *veyendo* замість *viendo*.

У дієслівних формах у XV ст. зображені процеси релатинізації, повернення до норм класичних латинських форм тощо.

Порівняльний аналіз морфології дієслівних форм в іберо-романських мовах дозволяє говорити про їх історичний зв'язок і специфіку в порівнянні з іншими романськими мовами.

У морфемній структурі іспанського дієслова практично немає рис, які були б невластиві португальській мові. Разом з тим в цих двох мовах на відміну від каталанської немає уніфікації дієвідмін; в кон'юнктиві теперішнього часу перша відміна ізольована від інших двох. У свою чергу, в каталанській мові є тільки дві дієвідмини в індикативі. За винятком португальської, жодна іберо-романська мова не має особистого інфінітиву.

Цим практично вичерпуються всі відмінності в морфології дієслова в іберо-романських мовах, в інших характеристиках вони збігаються. Найбільшим числом специфічних рис володіє румунська мова: в ній – чотири форми інфінітива і чотири дієвідмини, а крім того, відмінності в утворенні кон'юнктива і деякі інші.

Іспанська, португальська та каталанська мови не тільки гомогенні в дієслівній системі, вони приблизно однаково відокремлені і від інших романських мов: найбільшою мірою вони розходяться з французькою мовою (особливо за формами теперішнього часу індикатива і кон'юнктива). На семантичному рівні зазначені вище подібності та відмінності цих мов також зберігаються.

3.2. Еволюція іспанського дієслова у новоіспанський період

Значущість даного періоду в історії іспанської мови визначається тим, що саме в цей час починається ще не усвідомлена нормовстановлююча діяльність граматистів у сфері кастильської мови. До кінця зазначеної епохи в цілому завершується процес фіксації мовних форм (фонетичних, орфографічних і граматичних). У цей період колективна мовна свідомість найбільш яскраво демонструє вибірковість стосовно деяких мовних форм, що дозволяє позначити переваги їх вибору і дати їм оцінку. На думку А. Алонсо XVI-XVII століття цікаві також тим, що є знаковою епохою історії іспанської лінгвістичної думки, що називаються у всіх навчальних і наукових працях «золотим століттям» в літературі, мові та історії країни. Саме цей час, що отримав назву «Нового», став епохою формування нових лінгвістичних ідей і іспанської мовної самосвідомості, по суті ознаменували зародження іспанської національної самосвідомості в цілому [26].

На рубежі XV-XVI ст. в Європі настає період все більш усвідомлюваного зростаючого інтересу до національних мов, якими розмовляла переважна більшість населення. Загальнонародна мова починає усвідомлюватися як щось особливе і своєрідне (*proprio*), вперше висловлюється думка про необхідність її наукового осмислення. Вже з кінця XV ст. іспанські автори відводять своїй рідній мові чільне місце серед інших романських, а пізніше навіть оскаржують пальму першості у стародавніх мов, внаслідок чого з'являється кілька теорій походження кастильської мови.

До перших спроб іспанської національної самосвідомості у сфері мови можна віднести роботу про мистецтво поетичного вираження Хуана де Енсіни «*Arte de la poesia castellana*», що вийшла в 1496 р., за якою майже через століття слідували багато інших (зокрема праця Гонсало Арготе де Моліни «*Discurso sobre la poesia castellana*» (1575), «*Arte*

poética» (1592) Хуана Діаса Ренхіфо, роботи Херонімо Мондрагона (1593) і Алонсо Лопеса Пінсіано (1596)), а також різноманітні збірники прислів'їв і приказок (Корреаса, Ернана Нуньес, Хуана Маль-Ларі) і словники, які кодифікували скарбницю Кастильської мови (латино-іспанський та іспано-латинський словники Небріхи, «*Tesoro de la lengua castellana o española*» (1611) Коваррубіаса).

Описуючи загальний настрій іспанської спільноти XVI століття щодо своєї рідної мови, слід зазначити насамперед, його впевненість (фіксується багатьма італійськими і французькими сучасниками як «самовпевненість», відповідно до точки зору, викладеної в 1579 р. французьким гуманістом Анрі Етьєном (*Henri Estienne*) у трактаті «*Projet du livre de la précellence du langage françois*») в перевазі своєї рідної іспанської мови над іншими романськими побратимами.

Особливе становище іспанської мови серед своїх романських побратимів, що визнається практично всіма іспанськими та більшістю європейських авторів XVI ст., характеризує єдину у своєму роді ситуацію, що склалася навколо іспанської мови в Європі того часу і що, у свою чергу, в чималому ступені, сприяло зародженню національної ідеї та національної самосвідомості в іспанців.

Протягом усього XVI століття автори розглядають властиві мові якості і її літературну обробленість найчастіше окремо один від одного, відзначаючи, з одного боку, витонченість, красу, гармонію, благородство, гідність іспанської мови, а з іншого – її багатство і різноманітність, що передбачає рухливість форм, відточеність виразів і місткість змісту (*elegancia, lindeza, armonía, agudeza, majestad, magnificencia, nobleza, gravedad, abundancia, riqueza, variedad*).

Серед всіх перерахованих вище характеристик найпочесніше місце відводиться ступеню / солідності (*gravedad*), яка в той час виступає невід'ємною якістю іспанців взагалі. А. Алонсо висловлюється в цьому відношенні дуже виразно. Іспанська мова, на його думку, є самою

солідною, піднесеною (духовною) і величною серед усіх романських мов [26]. Якщо взяти до уваги характеристики національного характеру іспанців тієї епохи (солідність, серйозність, гідність), що відзначаються всіма європейцями, то можна констатувати, що іспанській мові приписуються не лінгвістичні, а її етичні та моральні якості, що перетворюють її в якесь персоніфіковане явище, гідне поваги та шанування. На початку XVII століття Корреас назвав кастильську мову найдосконалішою (у порівнянні з латинською, грецькою, французькою та португальською) завдяки її солідності, повнозвучності, ясності, простоті та поширеності.

У своєму «*Diálogo entre el autor y su pluma*» Крістобаль де Кастільєхо писав, характеризуючи свій час і як би підводячи підсумок всьому попередньому етапу розвитку іспанської мови: «і ось уже Іспанія поширилася, і мова її звучить у всіх частинах світу, не тільки відомого, але і незнайомого ще світу, як, наприклад, в Америці» [20].

Іспанська мова, як раніше латинська мова, практикується і вивчається настільки широко, що її слід добре розуміти й, розуміючи, прикрашати всіма способами, що, втім вже робиться протягом багатьох років [20].

У цьому висловлюванні етап розвитку мови, що передує XVI ст., протиставлений новому, як примітивний, грубий, недосвідчений, неясний».

Поняття «високий, піднесений, вчений пов'язані зі стилістикою латинської мови або, точніше, з латинізацією» іспанського слова і протиставлені усній мові.

У XVII ст. дієслово *haber* стає тільки допоміжним, його інші функції зберігаються тільки для передачі архаїчної мови. У сучасній мові продовжує існувати його безособова форма *hay que-j-infinitivo, haber de + infinitivo*.

Основною функцією дієслова *haber* стає утворення складних часових форм неперехідних і зворотних дієслів. Конкуруюче з ним в цій функції дієслово *ser* поступово виходить з ужитку, хоча ще Вальдес писав: «*pues los mogos son idos a comer*» [37, с. 2].

Значення дієслова *ser*, коли воно використовується не в функції допоміжного дієслова, не було достатньо диференційовано від паралельного йому за значенням *estar*.

Ser означало «положення»: *que es en Sierra Morena; es dicho* замість *está dicho*. Дієслово *ser*, як правило, використовувалося з перфектами неперехідних і зворотних дієслів.

Вальдес у «*Diálogo de la lengua castellana (principios del XVI)*» стверджує, що форми *so*, *vo*, *do* більше не використовуються в якості діалектних або поетичних форм.

З початку XVI століття встановлюються синкопації майбутнього та умовного: *valdré*, *valdría*, *tendría* тощо. Однак все ще було чергування *debría* та *debería* (виділяючи відповідно модальне використання транзитивного, відповідно *Correas*) або використання в окремих випадках *saliré* у Хуана де Вальдеса, хоча він також використовує *saldré*.

Протягом усього XVI та першої половини XVII століття форми *-ig-* 1-ї особи однини теперішнього дійсного і умовного способів *traer*, *caer* та *oír* – *caigo*, *caiga* тощо – витісняють старі *cayo*, *caya*, *trayo*, *traya*.

У XVII столітті закріплені сучасні форми *soy*, *doy*, *voy*, *estoy*. А закінчення другої особи множини – усі сучасні форми: *cantáis*, *tenéis*, *sois* тощо.

До середини XVII століття в граматичній думці повністю утвердилася семантико-синтаксична концепція способу, згідно з якою всі модальні різновиди були об'єднані під загальною назвою «*subjuntivo*». Однак у сфері умовного модусу відбувається значна семантико-синтаксична реорганізація (що виключила з індикатива форму на *-ra* та умовну форму майбутнього часу).

Найбільш формальне розмаїття демонструє семантика ірреальності, закріплена як за умовним способом яка передає суто суб'єктивні референції, так і за кондиціоналом, причому її домінанти припадають на вираження ймовірності/можливості і бажаності дії.

В області дієслівної семантики послідовно розвивалося і розрізнення ознаки постійний / непостійний на прикладі дієслів *ser/estar*, яке стало знаковим для іспанської мовної свідомості, що наділяло ознаці сталості/мінливості великого значення [6, с. 83].

У структурі дієслівної системи відзначається, перш за все, практично завершена до середини XVII ст. граматизація перифрази «*haber* + дієприкметник минулого часу» і її розмежування з конструкцією «*ser* + дієприкметник минулого часу». Дієслово *haber* остаточно закріпило за собою функції допоміжного при утворенні складових часових форм той час, як дієслово *ser* (раніше використовувалося для тих же цілей з неперехідними і поворотними дієсловами) стало обслуговувати виключно пасив і значно зменшило своє вживання в перфективних конструкціях в класичний період: якщо у Сервантеса, Еспінеля і Лопе де Веги воно ще зрідка зустрічається як розмовний варіант, то більшість історіографів і літераторів XVII ст. використовують при утворенні цього часу в якості допоміжного дієслова. Завдяки такому функціональному розмежуванню стала можливою поява обох допоміжних дієслів у складових пасивних формах, а також остаточно їх розмежування при вираженні пасивного стану.

Феномен існування в класичній кастильській мові великої кількості перифрастичних конструкцій є свідченням ще однієї її особливості, що полягає в широкій сполучуваності іспанського дієслова, про яку свого часу писав Амадо Алонсо (1951). Приклади дієслівної сполучуваності, за його словами, являють суто іспанську специфіку внутрішньої форми мови, що виражається у свободі та різноманітності синтаксичних поєднань кастильської мови, що не знає кордонів в

референціальній креативності цієї частини мови [26]. Дана особливість безпосередньо пов'язана з семасіологічною природою цих одиниць, що допустила протягом історії якісь трансформації та висвітила в результаті несподівано нові значення. Зокрема, перифрази з дієсловами руху демонструють геніальну, за словами Алонсо, тенденцію іспанської мови представляти події, дії та стану в їх внутрішньому розвитку.

Не все, що укладено в змісті подібних структур, підпорядковується, на думку вченого, логіці і комунікативному завданню, – значною мірою на ньому лежить відбиток національної психології та емоційності, гри фантазії, що направляється колективним національним менталітетом [26].

На початку XVIII ст. була заснована Іспанська Королівська Академія (*Real Academia Española*). Її основним завданням було вивчити ретельно сучасний стан мови і її граматику, регламентувати її і встановити норми. До цього часу закінчилися зміни фонетичного і морфологічного ладу мови, і сформувалася система простих і складних часів іспанського дієслова, яка проіснувала фактично до першої половини XX ст [43, с. 256].

Описова (дескриптивна) граматики «прагне до строго синхронічного опису ладу слів, словосполучень і речень даної мови шляхом емпіричного спостереження над окремими творами мови. Складається на основі дескриптивного методу» [43, с. 112]. Першою науковою описовою граматикою [3, с. 14] стало дослідження венесуельця Андреса Бельо «*Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*». Відмітна риса граматики А. Бельо – опис мови, а не регламентування мовного узусу. Відомий граматист писав: «Я приймаю мову такою, якою вона є насправді: без уявних еліпсисів, без будь-яких інших пояснень, крім тих, які припускають ілюстрацію вживань через самі вживання» [31].

Амадо Алонсо (*Amado Alonso García*), займаючись творчістю цього граматиста, в книзі «*Introducción a los estudios gramaticales de Andrés Bello*» писав про те, що граматики Кастильської мови, написана понад сто років тому, продовжує і сьогодні залишатися кращою граматиною іспанської мови [26].

Важко переоцінити внесок, який привніс венесуельський вчений у розвиток граматичної теорії (коли він писав свою граматику, ще не сформувалися лінгвістичні школи). Як зазначає А. Алонсо, А. Бельо вдалося досягти відчутних результатів в інтерпретації граматичних категорій.

Отже, вважаємо, що перебудову мовної системи можна пояснити принципом або законом економії. Так, наприклад, становлення і розвиток романської системи дієслівних форм розглядається зазвичай дослідниками з точки зору економії в морфологічних змінах. Відзначається, що виникнення в дороманський період складних дієслівних форм пов'язано з фонетичним і семантичним зношуванням старих флективних утворень. Співіснування в мові простих і описових синтаксичних оборотів закінчується граматизацією останніх, тобто їх включенням в систему і встановленням нових системних протиставлень.

У новоіспанський період нові аналітичні форми не тільки зайняли порожні клітини, відповідаючи необхідності висловлювати певні граматичні значення, але, створивши якісно нові формальні протиставлення (форми прості і складні), вплинули на подальший розвиток семантики дієслівних форм в системі іспанської мови.

Проведене дослідження дозволяє виділити наступні етапи подібних змін новоіспанського періоду:

- 1) співіснування старої та новоутвореної форм при переважному (кількісно) вживанні старої;
- 2) співіснування старої й нової форм при відносній (кількісно) рівновазі обох;

3) співіснування старої й нової форм при переважному вживанні нової;

4) витіснення старої форми.

Ці зміни в іспанській мові і являють собою синхронні зрізи в діяхронії, на площині яких можливі побудови відновлюваних систем мови з необхідними якісними і кількісними характеристиками елементів. Мовна зміна являє собою переосмислення, переоформлення того, що вже існує в мові.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження ми дійшли наступних висновків.

Проблема розвитку мови була і залишається однією з основних проблем науки про мову. З кінця XI століття (час появи перших літературних пам'яток) по XV століття в іспанській мові відбулися значні зміни на всіх рівнях, у першу чергу у фонетичній та морфологічній системах. Ці зміни були пов'язані з дією сукупності факторів, як зовнішніх так і внутрішніх, які дали поштовх реалізації явищ, закладених у мові в більш ранній період. Розвиток на всіх рівнях відбувався нерівномірно, у результаті чого в середині XI століття система мови була вельми нестійкою, що спричинило співіснування конкуруючих форм, варіювання морфем, нестійкість графіки.

Дієслово в сучасній іспанській мові являє собою складну систему численних форм, більш розвинену ніж у іменника, воно має категорії способу, часу, виду, стану, особи, а також в окремих формах роду й числа.

Дієслівна система народної латини зазнавала значних змін протягом багатьох років, наприклад, багато форм класичного дієслова, маючи спеціальні закінчення, поступово були замінені аналітичними формами. Тим самим вирівнювалась парадигма відмінювання пасивних форм.

Латинська мова мала чотири дієвідміни, але сучасна іспанська містить лише 3: 1-ша дієвідміна збереглася у повному вигляді, до 2-ї дієвідміни увійшли багато дієслів класичного 3-го відмінювання, четверта дієвідміна (в іспанській третя) включає дієслова латинського 4-го відмінювання, а також ряд дієслів інших дієвідмін, зокрема дієслова 2-го і 3-го відмінювання, у яких закінчення *-ea* перейшло в *-io*. Зміни в дієвідмінах завершилися в іспанській мові до XIII ст. Під час становлення нових форм, які потребували багато часу для змін, виникло безліч форм, які змагались один з одним, тим самим була викликана тенденція до

повернення старих форм, наприклад, у відмінюванні дієслів у XII–XV ст. можемо спостерігати вживання застарілих форм паралельно з новими.

Граматична система давньоіспанської мови характеризується нестійкістю граматичних форм, великою кількістю форм, укладених з артиклями, займенниками й дієсловами; існування різних перифраз, використовуваних замість простих дієслівних часів, які в даний час не використовуються й витіснені новими.

Переконливим прикладом змін можуть послугувати допоміжні дієслова як *ser*, *estar*, *haber*. У цілому форми дієслова *ser* розвивалися аналогічно до часів і форм латинського допоміжного дієслова *esse*, особливо в конструкціях з прийменником *de* і дієсловом в інфінітиві, але у сучасній іспанській мові у цьому випадку використовується дієслово *haber*. Дієслово *ser* в багатьох характеристиках змішувалось з дієсловами *estar* і *haber*.

Відбувається розмежування сфери значень дієслів *ser* та *estar* (*ser* використовується для констатації явищ: існування, життя, стан, а *estar* у позначенні понять простору й часу).

Подібним чином розвивається й інша пара *haber* і *tener*. Дієслово *haber* у XVII ст. стає тільки допоміжним, його інші функції зберігаються тільки для передачі архаїчної мови. У сучасній іспанській мові існує його безособова форма *hay que + infinitivo*, *haber de + infinitivo*.

Дієслово *haber* втрачає велику частину своїх значень та у більшості випадків замінюється на *tener*, а дієслово *tener*, навпаки, набуває багато додаткових значень.

Таким чином, у процесі виконання кваліфікаційної роботи її мета була досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алисова Т. Б. Введение в романскую филологию. Изд. 3-е, испр. и доп. М. : Высшая Школа, 2007. 453 с.
2. Бланшей И. Е. Испанский язык. К. : Вышш. шк., 1988. 176 с.
3. Васильева-Шведе О. К., Степанов Г. В. Испанский язык : Теоретическая грамматика : Морфология и синтаксис частей речи : Учеб. для ун-тов, ин-тов и фак. иностранного языка. Изд. 3-е, испр. и доп. М. : Вышш. шк., 1990. 301 с.
4. Виноградов В. С. Грамматика испанского языка : Практический курс : Учебник для институтов и факультетов иностранных языков. Изд. 7-е. М. : КДУ, 2005. 423 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове : Учебное пособие. Изд. 2-е. М. : Высшая школа, 1972. 601 с.
6. Гончаренко О. М. Історія іспанської мови : навчальний посібник для студентів денної та заочної форм навчання напряму підготовки (спеціальності) «Філологія (іспанська, англійська мова та література)» вищих навчальних закладів. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2016. 100 с.
7. Григорьев В. П. История испанского языка : Учеб. пособие. Изд. 5-е. – М. : ЛЕНАНД, 2015. –176 с.
8. Гухман М. М. Грамматическая категория и структура парадигм : Исследование по общей теории грамматики. М., 1968. С. 147–150.
9. Данилич В. С. Становлення національної мови Іспанії (за пам'ятками писемності XII – першої чверті XVII ст.) : автореф. дис. д-ра філол. наук : 10.02.05. Київ. нац. лінгв. ун-т., 2007. 32 с.
10. Катагощина Н. А., Вольф Е. М. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков : Иберо-романская подгруппа. М. : «Наука», 1968. 252 с.

11. Комарова Ж. Т. Испанский для всех : Учебник. М. : Издательство «Менеджер», 2002. 464 с.
12. Корбозерова Н. Н. Грамматика и семантика сложного предложения : Вопр. становления синтаксиса исп. яз. Киев : Выща шк., 1989. 109 с.
13. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр "Академія", 2001. 368 с.
14. Литвиненко Е. В. История испанского языка = Historia de la lengua española [исп.] : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Изд. 2-е, доп. и перераб. Киев : Вища школа, 1983. 215 с.
15. Лухт И. О специфике иберо-романских языков (на материале морфологии глагола). – в кн.: Первая Всесоюзная конференция по испанской филологии. Л., 1990, С. 66-67.
16. Питько С. С. Граматичні категорії дієслова в іспанській мові: діахронічний аспект = Grammatical categories of the verb in the Spanish language: diachronic aspect. *Магістерські студії*. 2020. Вип. 20. С. 162-165.
17. Помірко Р. С. Іспанська мова в процесах дивергенції – ковергенції її діалектів (варіативність слова): дис...д-ра філол.наук : 10.02.05. Львівський ун-т ім. І.Франка. Львів, 1992. 324 с.
18. Попова Н. И. Практическая грамматика испанского языка : Морфология : Учеб. Пособие для студентов пед. институтов по спец. № 2103 «Иностр. Яз.». Изд. 2-е, перераб. М. : Просвещение, 1985. 320 с.
19. Приходько Н. П. Практический курс испанского языка. Грамматика. К. : Методика, 1998г. 272 с.
20. Сантомауро А. Вся грамматика испанского языка. М.: Астрель: АСТ; Владимир : ВКТ, 2010. 238 с.

21. Степанов Г. В. Испанский язык в странах Латинской Америки. М., 1993. 2-е изд. М. : URSS, 2004. 232с.
22. Устинова Р. Ф. Испанский язык: учебное пособие. Изд. 5-е, перераб. и доп. Д. : Национальный горный университет, 2013. 384 с.
23. Шишмарев В. Ф. Очерки по истории языков Испании. М. Л., 1941. 4-е изд. М. : Издательство ЛКИ/URSS, 2010. 432 с.
24. Alesina N. Evolución del castellano en Hispanoamerica : Учеб. пособие. К. : Вища школа, 1986. 150 p.
25. Alicia Yllera Fernández. Sintaxis histórica del verbo español : las perífrasis medievales. Departamento de Filología Francesa, Universidad de Zaragoza, 1980. 374 p.
26. Alonso A. Estudios lingüísticos. Temas españoles. Madrid, 1997.
27. Alonso M. Evolución sintáctica del español. Sintaxis histórica del español desde iberorromano hasta nuestros días. Madrid, 1992.
28. Antonio J. Meilán García. La oración simple en la prosa castellana del siglo XV. Universidad de Oviedo, 1991. 317 p.
29. Antonio Ramajo Caño. Las gramáticas de la lengua castellana desde Nebrija hasta Correas. Universidad de Salamanca, 1987. 269 p.
30. Antonio Ubieto Arteta. El Cantar de mio Cid y algunos problemas históricos. Valencia, 1973. 228 p.
31. Bello A. Gramática de la Lengua Castellana / A. Bello, R. J. Cuervo; cr. de R. Trujillo. – 4-a ed. – Tenerife, 1981
32. Daniel Jacob. Mujeres, vasallos, y perífrasis verbales : discurso ideológico, estructura textual y gramática en el Poema de Mío Cid. URL: https://www.academia.edu/14898082/Mujeres_vasallos_y_per%C3%ADfrasis_verbales_discurso_ideol%C3%B3gico_e_structura_textual_y_gram%C3%A1tica_en_el_Poema_del_M%C3%ADo_Cid (дата звернення: 23.10. 2020).

33. F. Miguel Martínez Martín, Emilia V. Enríquez Carrasco, Ángeles Estévez Rodríguez. Lengua española (para filología inglesa) : UNED, 2002. 598 p.
34. García de Diego Vicente. Gramática histórica española. Madrid : Gredos, 1982. 624 p.
35. Hanssen Federico. Gramática histórica de la lengua castellana. Halle, Niemeyer, 1913. 392 p. URL: http://bibliotecadigital.jcyl.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10073689 (дата звернення: 10.10. 2020).
36. Ivanitskaya A. A., Zvada I. M. Lengua española : учебник для ин-тов и фак. иностр.яз. К.: Вища школа, 1979. 256 p.
37. Juan de Valdés. Diálogo de la lengua. Editorial del cardo, 2003. URL: <http://www.biblioteca.org.ar/libros/750.pdf> (дата звернення: 25.09. 2020).
38. Korbozerova N. M., Serebrianska A. O. Gramática teórica de la lengua española contemporánea. Київ : Київський університет, 2005. 294 p.
39. María Jesús Torrens Álvarez. Evolución e historia de la lengua española. Arco Libros, 2007. 309 p.
40. Marta Pérez Toral. La evolución del verbo desde el latín al romance castellano: pérdidas y creaciones. Universidad de Oviedo, España. Meridian Critic. 2017. Vol 28, № 1. P. 13-24.
41. Maurilio Pérez González. El latín de la cancillería castellana (1158–1214). Universidad de Salamanca, 1985. 295 p.
42. Quilis Antonio. Introducción a la historia de la lengua española. Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2003. 334 p.
43. Rafael Cano Aguilar. El español a través de los tiempos. 2ª Edición. M. : Grafur, S. A. Paracuellos del Jarama., 1992. 319 p.
44. Rafael Lapesa. Historia de la lengua española. Madrid : Gredos, 1981. 690 p.
45. Ralph Penny. Gramática histórica de la lengua española. UNED, 2013. 167 p.

46. Ramón Menéndez Pidal. Manual de gramática histórica española. Vedado, Habana : Instituto del libro, 1962. 367 p.
47. Ramón Menéndez Pidal. Primera Crónica General de España. Catalán D. (eds). Madrid : Gredos, 1977–1979. 892 p.
48. Ramón Menéndez Pidal. Cantar de Mío Cid : Texto, Gramática y Vocabulario. Madrid, 1908. 420 p. URL: <https://archive.org/details/cantardemocidte00pidagoog/page/n9> (дата звернення: 20.10. 2020).
49. Ramón Menéndez Pidal. Historia de la lengua española. Fundación Ramón Menéndez Pidal, 2005. 2107 p.
50. Stephen Gilman. Del Arcipreste de Hita a Pedro Salinas. Universidad de Salamanca, 2002. 376 p.
51. Stephen Gilman. Tiempo y formas temporales en el «Poema del Cid». Madrid : Editorial Gredos, 1961. 141 p.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

52. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.А. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М. : УРСС, 2004. – С. 112-113.
53. Туровер Г. Я., Ногейра Х. Большой русско-испанский словарь. Изд. 3-е. М. : «Русский язык», 2002. 832 с.
54. Basterrechea Eduardo. Los verbos en español. 1ª Edición. M. : Molino de Ideas S.A., 2010. 264p.
55. Castro Marisol Pales. Diccionario espasa de la lengua Española. Sexta edición. Madrid : Espasa Calpe, S.A., 1999.
56. Cecie Kraynak. Spanish Verbs For Dummies. USA : Wiley Publishing, 2006. 306 p.
57. Cuenca Montserrat Alonso. Embarque libro del alumno. Madrid : Edelsa Grupo Didascalía, S.A., 2011. 160 p.
58. Encyclopédie de la philologie romane. Langues et dialectes de la Romanía. Louvain, Dewallens, 3e édit. 1956-1957.

59. Fernández Nieves García. Nuevo Español 2000 : Libro del alumno. 5ª Edición. M. : Sociedad General Española de Librería, 2007. 278 p.
60. González Jorge Alberto Vásquez. Los modos verbales del español acutal. Lingüística y literatura : журнал. 2013. № 63. 271 p.
61. Kendris Christopher. Spanish verbs. Segunda edición. NYC : Barron's Educational Series, 2001. 316 p.
62. Nueva gramática de la lengua española : Manual. Real Academia Española, Asociación de Academias de la Lengua Española. Madrid : Espasa Libros, S. L. U., 2010. 968 p.
63. Véase, Concepción Company Company. «Los futuros en el español medieval, sus orígenes y su evolución». Nueva Revista de Filología Hispánica, 34.1 (1985). URL: https://www.researchgate.net/publication/319071021_Los_futuros_en_el_espanol_medieval_sus_origenes_y_su_evolucion (дата звернення: 08.10. 2020)

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

64. Anónimo. Cantar de Mio Cid. 116 p. URL: <http://ww2.ac-poitiers.fr/espagnol/IMG/pdf/cantar-de-mio-cid.pdf> (дата звернення: 15.09. 2020).
65. Anónimo. Cantar de Mio Cid. 49 p. URL: <http://biblioteca.org.ar/libros/200138.pdf> (дата звернення: 26.10. 2020).
66. Anónimo. Cantar de Mio Cid. Traducción de Archer M. Huntington Ed. bilingüe de Miguel Garci-Gomez. Parte primera: LA GESTA : I. El destierro de Mio Cid : веб-сайт. URL: <http://torocitydesigns.com/garcitextos/bilingues/ANONIMO/MIO-CID/DEST-MOD-PALE.HTM> (дата звернення: 20.09. 2020).

67. Spanish Literature. Advanced Placement Volumen I. (Edad Media - Siglo XIX). Editado por Gusgm Madrid, 2012. 231 p. URL: <https://www.yumpu.com/es/document/read/14407123/ap-spanish-literature-en-pdf> (дата звернення: 20.09. 2020).

ДОДАТКИ

Періодизація еволюції іспанської мови

Етапи	Періоди		Століття	
Загальнороманська мова	Народна латина періоду романизації		Кінець III–I ст. до н.е.(занепад Римської імперії)	
Долітературна іспанська мова	Іберо-романський період		V– IX ст	
Донаціональна іспанська мова	Давньоіспанський період	долітературний	X – середина XII ст.	
		літературний	Середина XII – друга половина XIII ст.	
	Середньоіспанський (або середньовічний) період		Друга половина XIII – XV ст.	
Мова періоду становлення національної літературної мови	Ранній новоіспанський період		XVI – початок XVII ст.	
Національна літературна мова	Новоіспанський період	Класичний		Друга половина XVII – XVIII ст., XIX ст.
		сучасний	новий	
			новітній	XX ст.

Дійсний спосіб (*modo indicativo*) дієслів *ser* і *haber* у давньоіспанській мові

<i>Presente</i>	
<i>Singular</i>	
<i>Haber</i>	<i>Ser</i>
<i>1 pers. e, he</i>	<i>so</i>
<i>2 pers. as, has</i>	<i>eres, heres</i>
<i>3 pers. a, ha</i>	<i>es</i>
<i>Plural</i>	
<i>1 pers. emos, hemos, avemos</i>	<i>somos, somo</i>
<i>2 pers. edes, hedes, avedes</i>	<i>sodes</i>
<i>3 pers. an, han</i>	<i>son</i>

<i>Pretérito Imperfecto</i>	
<i>Singular</i>	
<i>Haber</i>	<i>Ser</i>
<i>1 pers. avía, avíe</i>	<i>era, sey, seye, sedie</i>
<i>2 pers. Avies</i>	<i>eras, seyes, sedies</i>
<i>3 pers. avie, auya, avia</i>	<i>era, sey, seye, sedie</i>
<i>Plural</i>	
<i>1 pers. yemos, aviemos</i>	<i>eramos, seyemos, sediemos</i>
<i>2 pers. yedes, aviedes</i>	<i>erades, seyedes, sediedes</i>
<i>3 pers. yen, ien, avien</i>	<i>eran, sedien, sedían</i>

<i>Pretérito indefinido</i>	
<i>Singular</i>	
<i>Haber</i>	<i>Ser</i>
<i>1 pers. of, off</i>	<i>fu, fue</i>
<i>2 pers. oviste</i>	<i>fust, fuste</i>
<i>3 pers. o, ovo</i>	<i>fo, ffo, fue, ffue</i>
<i>Plural</i>	
<i>1 pers. oviemos</i>	<i>fuemos</i>
<i>2 pers. ovieste</i>	<i>fuestes, fostes</i>
<i>3 pers. ovieron</i>	<i>fuieron, foron</i>

<i>Futuro Imperfecto</i>	
<i>Singular</i>	
<i>Haber</i>	<i>Ser</i>
<i>1 pers. abré</i>	<i>seré</i>
<i>2 pers. abrás</i>	<i>serás</i>
<i>3 pers. abrá, avrá</i>	<i>será</i>
<i>Plural</i>	
<i>1 pers. abremos, avremos</i>	<i>seremos</i>
<i>2 pers. abredes, avredes</i>	<i>seredes</i>
<i>3 pers. abrán, avrán</i>	<i>serán</i>